Persian Language and Iranian Dialects
11st Year, Vol. 1, No.21
Spring & Summer 2026
Research Article

DOI:10.22124/plid.2026.34710.1774
Received: 2026/08/21
Accepted: 2026/09/29

Investigating Cognitive and Cultural Schemas of Body-Part Terms in Gilaki Idioms and Proverbs

Shahla Sharifi[1]*
Narjes Banou Sabouri[2]

Abstract
The present study aims to investigate the cognitive and cultural schemas of body-part terms used in Gilaki idioms and proverbs. In this research, 310 linguistic samples from 17 body-part terms that were more frequent were examined. The research data were collected from dictionaries of Gilaki idioms and proverbs, as well as from the everyday speech of native speakers. This is a qualitative study conducted using a descriptive-analytical method in two stages. In the first stage, after determining the frequency of idioms and proverbs for each body-part term, the data were analyzed for cognitive schemas without any prior assumptions, and the dominant schema for each body-part term was identified. In the second stage, the data were examined in terms of cultural schemas related to positive and negative value attributions. The results showed that the body-part terms del 'heart', sar 'head', češm 'eye', dast 'hand', and pā 'foot' were respectively more frequent than other body-part terms, and the Image Schema of Entity was active across all body-part terms, indicating the significance of this schema. Furthermore, in terms of cultural schemas based on positive and negative value attributions in the metaphorical conceptualizations of body-part terms, the body-part term del 'heart' had the highest number of both positive and negative value attributions. Overall, the total number of negative conceptualizations of body-part terms exceeded that of positive conceptualizations.

Keywords: schema, embodiment, body-part term, cognitive linguistics, cultural linguistics, Gilaki

Extended Abstract
1. Introduction
The mind-body dualism tradition, which dominated Western philosophy until recently, has been challenged by the theory of embodiment and the embodied

*1.Associate Professor of Linguistics, Linguistics Department, Faculty of Letters and Humanities, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran **(Corresponding Author: sh-sharifi@um.ac.ir)**
2. Associate Professor of Linguistics, Linguistics Department, Faculty of Literature and Foreign Languages, Payame Noor University, Tehran, Iran (n.sabouri@pnu.ac.ir)

mind, where cognition is seen as grounded in bodily experience (Haosheng, 2013). Johnson (1987) and Lakoff (1987, 1999) were among the first to emphasize the fundamental role of the body in conceptualization. Despite critiques that embodiment theory has not sufficiently addressed cultural and social dimensions (Sinha & Yensen De Lopez, 2000), it has become established in cognitive and cultural linguistics. Idioms and proverbs are key vehicles for cultural conceptualizations, revealing social values and norms (Zolfaghari, 1386). Gilaki, a North-Western Iranian language, has a rich inventory of body-idioms and proverbs including body-part terms. This study investigates cognitive and cultural schemas of body-part terms in Gilaki, addressing: frequency order of body-part terms, dominant image schemas, and positive/negative metaphorical conceptualizations.

2. Theoretical Framework

2.1. Cognitive Perspective on Schemas

An image schema is a dynamic, embodied, pre-conceptual structure that organizes experience (Johnson, 1987). This study, without imposing a pre-set classification, identified the following schemas: Entity (Object) – derived from experience with objects and the body; Container – with IN-BOUNDARY-OUT structure; Path – a Motion schema with source, destination, and direction; Up-Down and Front-Back – Spatial schemas; Force – including Blockage and Compulsion; and Scale – based on graded quantity. The Object schema is considered basic and independent (Szwedek, 2018; Santibanez, 2002), while others depend on it.

2.2. Cultural Perspective on Schemas

Sharifian (2017) argues that cultural schemas represent values and moral attitudes associated with emotional categories, and different cultures may hold different attitudes toward the same concept (e.g., gham 'sorrow' in Persian has dual positive/negative evaluations; ghorur 'pride' is viewed negatively in English but positively in Polish). In this study, cultural schemas are operationalized as positive vs. negative value attribution in metaphorical conceptualizations of body parts.

3. Methodology

This qualitative study uses a descriptive-analytical method. Data were collected from four dictionaries of Gilaki idioms and proverbs (Payandeh-ye Langeroudi, 1374; Mozaffari, 1393; Fakhraei, 1394; Hosseinnia Kojidi, 1394) and everyday speech. A total of 310 samples from 17 body-part terms (12 external, 5 internal) were examined: del, sar, češm, dast, pā, zabān, dahan, guš, jegar, pošt/kamar, gardan, damāq, šekam, abru, pišāni, dandān, and čāne/fak. In the cognitive analysis, schemas were extracted without prior assumptions, and the dominant schema for each body part was identified. In the cultural analysis, following Sharifian (2017), positive and negative value attributions of metaphorical

conceptualizations were determined. Transliteration follows the Eastern Gilani dialect.

4. Results & Discussion

4.1. Cognitive Schemas: Frequencies and Dominant Patterns

The most frequent body-part terms are del (77), sar (50), češm (40), dast (34), and pā (22). The Entity (Object) schema is active in all 17 body parts without exception. The second dominant schemas are distributed as follows: Motion (Displacement) for del, sar, dast, pā, and gardan; Container for češm, dahan, guš, šekam, and jegar; Force (Blockage/Compulsion) for zabān, čāne/fak, dandān, and abru; Scale for damāq and pišāni; and Space for pošt. The dominance of the Object schema is predictable due to its foundational role, as other schemas are conceptually dependent on it (Szwedek, 2018; Santibanez, 2002).

4.2. Cultural Schemas: Positive and Negative Value Attributions

Positive conceptualizations: Del produces the most positive meanings (purity, emotional capacity, affection, love, generosity, courage, support, confidentiality, happiness, patience, compassion), followed by češm (hope, modesty, awareness, love) and dast (blessing, generosity, agency, hospitality, help). Other positive associations include pā (companionship, good fortune, initiative), pošt (support), pišāni (fortune), zabān/dahan (confidentiality, eloquence), sar (courage, positive pride), jegar (happiness), guš (attention), and gardan (responsibility).

Negative conceptualizations: Del also ranks first in negative meanings (longing, enmity, regret, fear, anxiety, resentment, grief, etc.), followed by dast (need, stinginess, inability, opportunism, mockery, theft, poverty), češm (hopelessness, envy, evil eye, impudence, superficiality, ingratitude), and sar (arrogance, failure, deception, shirking responsibility). Other negative associations include pā (inability, interference, error), šekam (poverty, greed, overeating), zabān/dahan/čāne (verbosity, harming others, indiscretion), dandān (greed, trouble), guš (inattention), damāq (arrogance, annoyance), abru (anger), pišāni (notoriety), and gardan (shirking). Some concepts like "intuition" (with del or sar) are context-dependent. Overall, negative conceptualizations outnumber positive ones.

5. Conclusions

The findings confirm that Gilaki body-part terms activate diverse cognitive schemas, with the Object schema being universal and foundational. The high frequency of the Motion schema indicates that Gilaki speakers conceptualize abstract notions dynamically, not statically—e.g., failure as "head hitting a stone," fear as "heart leaving." The Container schema is dominant for five body parts (češm, dahan, guš, šekam, jegar); interestingly, del—despite its well-

known role in emotion conceptualization across languages—does not primarily evoke Container in Gilaki, but rather Motion and Space. Different emotions map onto different schemas: sorrow and love favor Container, fear favors Motion and Space, and anxiety involves both.

The Force schema (Blockage/Compulsion) is active for zabān, čāne, dandān, and abru, where speakers use blockage to prevent speech (e.g., "locking the tongue," "holding the jaw") and force to express anger ("knotting the eyebrows"). In most cases, these body parts play a passive, receptive role. The Scale schema is used for damāq (arrogance) and pišāni (fortune), where physical quantity (size, height) maps onto abstract traits. The Space schema, though least frequent, is fundamental because it underlies Path and Motion schemas and many basic emotion metaphors; it is particularly active for pošt 'back', indicating its role as a spatial anchor for Gilaki speakers.

Culturally, the predominance of negative conceptualizations suggests that Gilaki idioms and proverbs more frequently use body parts to express undesirable states, which may reflect cultural attitudes toward vulnerability, social critique, or cautionary wisdom. The dual positive/negative capacity of del, dast, and other terms shows that value is not inherent to the body part but is contextually constructed.

In sum, Gilaki body-part terms are rich in cognitive and cultural schemas, and their patterns reveal how embodied experience interacts with cultural values. The variation in dominant schemas across body parts underscores the role of culture and lived experience in shaping conceptualization. Linguistic representations are culture-dependent, and the cultural dimension cannot be neglected in studies of body-part conceptualizations.

Select Bibliography

Gibbs, R. W. *Embodiment and Cognitive Science*. 2006, Cambridge: Cambridge University Press.

Johnson, M. *The body in the Mind: The bodily basis of meaning, reason and imagination*. 1987, Chicago: University of Chicago Press.

Lakoff, G. *Women, Fire and Dangerous Things. What categories reveal about the Mind*. 1987, Chicago: University of Chicago Press.

Lakoff, G., Johnson, M. *Metaphors We Live By*. 1980, Chicago: University of Chicago Press.

Santibanez F. The object image schema and other dependent schemas. Atlantis. 2002, 56(2), 183-201.

Szwedek A. The object image schema. In: Zywiczynski P, Sibierska M, Skrzypczak W, editors. Beyond diversity: the past and future of English studies. Frankfurt: Peter Lang; 2018, 57-89.

Sharifian, F. *Cultural Linguistics*, 2017, John Benjamins Publishing Company.

Sinha, C., Yensen De lopez, K. *Language, Culture and the Embodiment of Spatial Cognition*, 2000, Walter de Gruyter.

Turner, M. *Reading Minds. The Study of English in the Age of Cognitive Science*, 1991, Princeton, NJ: Princeton University Press.

Yu, N. *From Body to Meaning in Culture: Papers on cognitive semantic studies of Chinese*, 2009, John Benjamins Publishing Company.

How to cite:
Sharifi S and Sabouri N. Investigating Cognitive and Cultural Schemas of Body-Part Terms in Gilaki Idioms and Proverbs. Zaban Farsi va Guyeshhay Irani. 2026; 1(21): 217-249. DOI:10.22124/plid.2026.34710.1774

Copyright:
Copyright for this article is retained by the author(s), with first publication rights granted to *Zaban Farsi va Guyeshhay Irani (Persian Language and Iranian Dialects)*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (https://creativecommons.org/licenses/by-/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the original work is properly cited.

مقالهٔ پژوهشی

نشریهٔ علمی زبان فارسی و گویش‌های ایرانی

سال (دوره) یازدهم، شمارهٔ اول، بهار و تابستان ۱۴۰۵، شماره پیاپی ۲۱

DOI:10.22124/plid.2026.34710.1774

تاریخ دریافت: ۱۴۰۵/۰۵/۳۰
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۷/۰۷
صفحات: ۲۴۹-۲۱۷

بررسی طرحواره‌های شناختی و فرهنگی نام‌اندام‌ها در اصطلاحات و ضرب‌المثل‌های گیلکی

شهلا شریفی[۱] ✉ نرجس بانو صبوری[۲]

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی طرحواره‌های شناختی و فرهنگی نام‌اندام‌های به‌کاررفته در اصطلاحات و ضرب‌المثل‌های گیلکی است. در این پژوهش، ۳۱۰ نمونهٔ زبانی از ۱۷ نام‌اندام که پرکاربردتر بوده‌اند، بررسی شده‌اند. داده‌های پژوهش از فرهنگ‌های اصطلاحات و ضرب‌المثل‌های گیلکی و نیز گفتار روزمرهٔ گویشوران فراهم آمده. این پژوهش از نوع کیفی است و با روش توصیفی-تحلیلی در دو مرحله انجام گرفته‌است. در مرحلهٔ نخست، پس از معلوم کردن تعداد اصطلاحات و ضرب‌المثل‌های هر نام‌اندام، داده‌ها بدون هیچ پیش‌فرض قبلی به‌لحاظ طرحواره‌های شناختی بررسی شده‌اند و برای هر نام‌اندام طرحوارهٔ غالب مشخص شده‌است. در مرحلهٔ دوم داده‌ها به‌لحاظ طرحواره‌های فرهنگی که مرتبط با ارزش‌گذاری‌های مثبت و منفی است، بررسی شده‌اند. نتایج پژوهش نشان داد که نام‌اندام‌های «دل»، «سر»، «چشم»، «دست» و «پا» به‌ترتیب پربسامدتر از دیگر نام‌اندام‌ها هستند و طرحوارهٔ تصویری موجودیت(شیء) در تمام نام‌اندام‌ها فعال است که نشان از اهمیت این طرحواره دارد. افزون‌براین به‌لحاظ طرحوارهٔ فرهنگی که مبتنی‌بر ارزش‌گذاری‌های مثبت و منفی مفهوم‌سازی‌های استعاری نام‌اندام‌ها بوده‌است، نام‌اندام «دل» بیشترین ارزش‌گذاری‌های مثبت و منفی را داشته‌است. همچنین به‌طورکلی جمع مفهوم‌سازی‌های منفی نام‌اندام‌ها بیش از مفهوم‌سازی‌های مثبت بوده‌است.

واژگان کلیدی: طرحواره، بدنمندی، نام‌اندام، زبان‌شناسی شناختی، زبان‌شناسی فرهنگی، گیلکی.

۱- دانشیار گروه زبان‌شناسی، دانشکدهٔ ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران. (نویسندهٔ مسؤول) ✉ sh-sharifi@um.ac.ir

۲- دانشیار گروه زبان‌شناسی، دانشکده ادبیات و زبان‌های خارجی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران. n.sabouri@pun.ac.ir

۱- مقدمه

رویکرد دوگانه‌انگاری ذهن – بدن تا همین اواخر در فرهنگ و فلسفهٔ غرب رویکردی کاملا پذیرفته‌شده بود؛ به‌گونه‌ای که دکارت، فیلسوف فرانسوی، با تمایز میان جوهره‌های فیزیکی (قابل اندازه‌گیری، تقسیم‌پذیر و دارای ویژگی اشغال فضای فیزیکی) و جوهرهٔ فکری، مرزی مشخص میان توانایی‌های فیزیکی و قابلیت‌های عقلانی انسان ترسیم کرد. بااین‌حال، این سنت دیرینه در دهه‌های اخیر با ظهور نظریهٔ «بدنمندی»[1] و پذیرش «ذهن بدنمند»[2] به چالش جدی کشیده شده‌است. در این رویکرد نوین، شناخت درواقع شناخت بدن است و بدن به‌عنوان فاعل، نه مفعولِ شناخت، در کانون توجه قرار می‌گیرد (Haosheng, 2013). بدنمندی به‌معنای «در نظرگرفتن پایه‌ای جسمانی و حسی- حرکتی برای پدیده‌هایی مانند ذهن، شناخت و زبان است (Zimke & Frank, 2007: 1) و اگرچه این نظریه تاکنون چارچوبی واحد و یکپارچه ارائه نکرده‌است، همواره در تلاش برای ارائهٔ مفاهیم کارآمد و پاسخ‌های دقیق به بحث‌های موافق و مخالف بوده‌است (Maalej & Yu, 2011: 3).

ازجمله نخستین پژوهشگرانی که به نقش بنیادین بدن در مفهوم‌سازی اشاره کردند، جانسون[3] (1987) و لیکاف[4] (1987) هستند. آنان در پژوهش‌های مشترک خود (1999، 1980) ساختار نظام‌های مفهومی را برگرفته از تجارب بدنمند می‌دانند و در تبیین دیدگاه خود چنین بیان می‌کنند که ذهن بدنمند، فراتر از نیاز صرف به بدن برای تفکر است و بسیاری از ویژگی‌های مفاهیم، در نتیجهٔ نحوهٔ ساختارمندی مغز و بدن و شیوهٔ عملکردشان در روابط بینافردی و جهان فیزیکی شکل گرفته‌اند (1993: 37). این دو پژوهشگر افزون‌بر باور به ذهن بدنمند، بر وجه فرهنگی آن نیز تأکید دارند. با وجود این، برخی صاحب‌نظران مانند سینها و ینسن دولوپز[5] (2000: 20) معتقدند که نظریهٔ بدنمندی نتوانسته‌است به‌خوبی به اهمیت فرهنگ و اجتماع در شناخت انسان، انگیزه‌های پشت ساختار زبان‌ها و چگونگی اکتساب زبان توجه کند. گیبز[6] (2006: 13) با تأکید بر این نگاه، یادآور می‌شود که «بدن‌ها ابژه‌های فارغ از فرهنگ نیستند، زیرا همهٔ جوانب تجربهٔ بدنمند توسط فرایندهای فرهنگی شکل می‌گیرند». علی‌رغم این چالش‌های نظری، نظریهٔ بدنمندی جایگاه خود را در مطالعات جدید حوزه‌های

1. embodiment
2. embodied mind
3. Johnson, M.
4. Lakoff, G.
5. Sinha, C., Yensen De lopez, K.
6. Gibbs, R. W.

مختلف شناخت زبان و ذهن تثبیت کرده‌است. در زبان‌شناسی شناختی[1] و زبان‌شناسی فرهنگی[2] آثار بسیاری در حوزهٔ مفهوم‌سازی‌های اندام‌های بدن و بازنمایی زبانی آنها در زبان‌های مختلف منتشر شده‌است. هدف اصلی این پژوهش‌ها، مشخص کردن این نکات بوده‌است که کدام اندام بدن در آن زبان خاص برای مفهوم‌سازی کدام ویژگی، صفت، موهبت ذهنی یا ارزش فرهنگی به‌کار گرفته شده‌است؛ کدام ساختارهای شناختی (همانند استعاره، مجاز و طرحواره[3]) در این مفهوم‌سازی‌ها ظاهر می‌شوند؛ و در نهایت، آیا فرهنگ‌های مختلف از اندام‌های متفاوتی برای مفهوم‌سازی احساس، ویژگی شخصیتی، موهبت ذهنی یا ارزش فرهنگی استفاده می‌کنند یا خیر.

ابزار اصلی تجلی این مفهوم‌سازی‌ها در بافتار فرهنگی، اصطلاحات[4] و ضرب‌المثل‌ها[5] هستند که بخشی جدایی‌ناپذیر از فرهنگ و زبان هر جامعه‌ای به‌شمار می‌روند. اصطلاحات، زنجیره‌ای از واژه‌ها در نظمی ثابت هستند که معنای کل آنها را نمی‌توان از معنای تک‌واژه‌های سازنده‌شان دریافت (Oxford, 2005: 770). ضرب‌المثل‌ها جملاتی کوتاه، گاه استعاری و آهنگین، مشتمل بر تشبیه یا مضمون حکیمانه هستند که برگرفته از تجربهٔ مردم بوده و به‌واسطهٔ روانی الفاظ و روشنی معنا، در میان عامه مشهور شده‌اند (ذوالفقاری، ۱۳۹۲: ۲۲). مطالعهٔ این اصطلاحات و ضرب‌المثل‌ها می‌تواند خلقیات، عادت‌ها، اندیشه، حساسیت‌ها، علایق، رفتارهای بهنجار و ناهنجار و ارزش‌ها و ضدارزش‌های اجتماعی مردم یک جامعه را آشکار سازد (ذوالفقاری، ۱۳۸۶: ۲۸). گوینده در شیوهٔ بیان و ساخت معنایی اصطلاحات و ضرب‌المثل‌ها، همواره انگیزه‌ای خاص نهفته دارد که با تصویرسازی‌های زبانی، القای احساسات، پرهیز از بیان صریح و برجسته‌سازی‌های استعاری، ماهیت فرهنگی- شناختی آن‌ها را دوچندان می‌کند.

در میان زبان‌های ایرانی، گیلکی که در حاشیهٔ جنوب غربی دریای خزر رواج دارد، در شمار شاخهٔ شمالی زبان‌های گروه غربی قرار می‌گیرد و عمدتا به دو گروه گویشی غرب (بیه‌پس) و شرق (بیه‌پیش) تقسیم می‌شود. با وجود شباهت‌های آوایی به زبان پهلوی اشکانی، به‌درستی مشخص نیست که گیلکی بازماندهٔ کدام زبان ایرانی میانه است؛ بااین‌حال، ظرفیت

1. cognitive linguistics
2. cultural linguistics
3. schema
4. idioms
5. proverbs

غنی این گویش در به‌کارگیری نام‌اندام‌ها در ساخت اصطلاحات و ضرب‌المثل‌ها، آن را به موضوعی ارزشمند برای پژوهش در چارچوب نظریهٔ بدنمندی تبدیل کرده‌است.

در پژوهش حاضر با توجه به اهمیت تفاوت‌های فرهنگی در مفهوم‌سازی اندام‌ها و بازنمایی زبانی آن‌ها، به بررسی طرحواره‌های شناختی و فرهنگی نام‌اندام‌های به‌کاررفته در اصطلاحات و ضرب‌المثل‌های گیلکی پرداخته می‌شود. رابطهٔ طرحواره‌های شناختی و فرهنگی را بدین صورت می‌توان نشان داد:

چنان‌که می‌دانیم طرحواره‌های شناختی زیربنای استعاره‌های مفهومی هستند. بنابراین چندین استعاره ممکن است در دل یک طرحواره قرار بگیرند. در این پژوهش استعاره‌های مرتبط با هر نام‌اندام استخراج و سپس با توجه به نوع مفهوم‌سازی و بسامد مفهوم‌سازی‌های مثبت و منفی هر نام‌اندام، طرحوارهٔ فرهنگی آنها مشخص شده‌است. پرسش‌های پژوهش به قرار زیر بوده‌اند:

- ترتیب نام‌اندام‌ها در اصطلاحات و ضرب‌المثل‌های گیلکی به‌لحاظ بسامد کاربرد چگونه‌است؟
- طرحوارهٔ تصویری غالب هر نام‌اندام و طرحوارهٔ غالب در مجموع نام‌اندام‌ها چیست؟
- طرحوارهٔ فرهنگی هر نام‌اندام چیست و طرحوارهٔ غالب مجموع نام‌اندام‌ها مثبت است یا منفی؟

۲- پیشینهٔ پژوهش

چنان‌که پیشتر گفته شد آثار زیادی در خصوص مفهوم‌سازی نام‌اندام‌ها در زبان‌های مختلف منتشر شده‌است. در این بخش نخست به برخی آثار داخلی و تعدادی آثار خارجی مرتبط با نام‌اندام‌ها اشاره خواهیم کرد، سپس به شماری از پژوهش‌هایی که دربارهٔ ضرب‌المثل‌های گیلکی انجام گرفته‌اند، خواهیم پرداخت.

مهرابی و آرمان (۱۳۹۵) به بررسی مفهوم‌سازی‌های فرهنگی نام‌اندام «دست» در جزء اول اسامی مرکب زبان فارسی در مقایسه با زبان‌های انگلیسی و چینی در چارچوب زبان‌شناسی شناختی- فرهنگی پرداخته‌اند. نتایج مبین آن است که تفاوت‌های موجود بین این زبان‌ها در شیوهٔ مفهوم‌سازی این نام‌اندام می‌تواند به‌لحاظ فرهنگی تبیین شود. حسابی (۱۳۹۶) مقوله‌های شعاعی نام‌اندام «سر» را در زبان فارسی به‌دست داده‌است. نتیجه نشان می‌دهد علی‌رغم این‌که می‌توان با توجه به معنای کلی اصطلاحات مرتبط با نام‌اندام «سر» آنها را براساس

چارچوب مذکور مقوله‌بندی کرد، اما سازوکارهای درنظرگرفته‌شده برای مقوله‌بندی‌های شعاعی نمی‌تواند به‌آسانی این مقوله‌بندی‌ها را تبیین کند. مقالهٔ اجدادی و رضوی (۱۳۹۸) دربارهٔ نام‌اندام‌های بیرونی زبان فارسی با هدف شناسایی ساختمان معنایی و نحوی نام‌اندام‌های زبان فارسی به انجام رسیده‌است. این مقاله چهارده قالب معنایی برای نام‌اندام‌های منتخب ارائه داده‌است که یکی اصلی و بقیه فرعی هستند. ملکی و راسخ مهند (۱۳۹۸) تغییرپذیری در اصطلاحات نام‌اندام «سر» را در زبان فارسی براساس چارچوب تحقیق مون[1] و لانگ لاتز[2] بررسی کرده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که اصطلاحات حاوی نام‌اندام «سر» در زبان فارسی به دلیل فرایندهایی چون اضافه‌سازی، قلب نحوی، جابه‌جایی و حذف دستخوش تغییر می‌شوند. ایمانی، رفیعی و عموزاده مهدیرجی (۱۳۹۸) در چارچوب صرف ساختی بوی[3] تحلیلی از ترکیبات نام‌اندام «دل» در زبان فارسی ارائه کرده‌اند. یافته‌ها مبین آن است که می‌توان برای «دل» یک طرح‌وارهٔ ساختی عمومی و سه طرح‌وارهٔ فرعی ارائه داد. رضایی و ثامنیان (۱۴۰۲) ازدیدگاه رده‌شناسی به ارتباط بین نام‌اندام‌ها و بیان احساسات در زبان فارسی پرداخته‌اند. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که نام‌اندام‌های «دل، چشم و جگر» بیش از دیگر نام‌اندام‌ها در زبان فارسی برای بیان احساسات به‌کار گرفته شده‌اند. یاحقی و منصوری (۱۴۰۲) افعال مرکب اندام‌بنیاد را در زبان گیلکی با توجه به دسته‌بندی طرحواره‌های تصوری جانسون (1987) بررسی کرده‌اند. نتایج مشخص کرد طرحوارهٔ حجمی، پرکاربردترین و طرحوارهٔ حرکتی کم‌کاربردترین طرح‌واره در داده‌های این پژوهش بوده‌است. رنجبر (۱۴۰۳) کارکردهای استعاری سه نام‌اندام «سر، چشم و زبان» را در «امثال‌الحکم» دهخدا واکاوی کرده و نتیجه گرفته‌است که نام‌اندام «سر» بیشتر با حوزهٔ مبدأ «ظرف» در تشکیل استعاره پیوند خورده‌است. همچنین حوزه‌های مبدأ «چشم» مشتمل بر «انسان، ظرف و شیء» و حوزه‌های مبدأ «زبان» مشتمل بر «انسان، مکان و شیء (آسیب رسان)» بوده‌است.

ملاحظه می‌شود که بیشتر تحقیقات فوق بررسی نام‌اندام‌های زبان فارسی را مدنظر قرارداده‌اند و با هدفی متفاوت از این مقاله به بررسی این نام‌اندام‌ها پرداخته‌اند. اما در مورد تحقیق یاحقی و منصوری که مرتبط با زبان گیلکی است، به دلیل استفاده از دسته‌بندی سه‌گانهٔ جانسون از طرحواره‌های تصوری، با چارچوب محدودتری مواجه‌ایم و داده‌های تحقیق

1. Moon, R.
2. Langlotz, A.
3. Booij, G.

نیز به‌طور خاص افعال مرکب بوده‌است نـه اصـطلاحات و ضـرب‌المثـل‌هـا و در نهایـت در آن پژوهش طرحوارهٔ غالب هر نام‌اندام مشخص نشده‌است.

در خارج از کشـور شـریفیان (2008) مفهـوم‌سـازی‌هـای نـام‌انـدام «دل» را در چـارچوب زبان‌شناسی فرهنگی در زبان فارسی بررسی کرده‌است. او معتقـد اسـت نـام‌انـدام «دل» بـرای مفهوم‌سازی احساسات مختلف و افکار و خاطرات بـه‌کـار مـی‌رود و بـه‌عنـوان مرکـز صـفات و ویژگی‌های شخصیتی و خلق‌وخو در فارسی عمل می‌کند. این نام‌اندام پایـه‌ای مفهـومی بـرای بازنمایی تجارب احساسی، شناختی، اجتماعی- فرهنگی و زبانی فارسی‌زبانان فـراهم مـی‌کنـد. یو (2009) در بخش‌های دوم و سوم کتاب خود، به ترتیب مفهوم‌سازی‌های برخـی انـدام‌هـای بیرونی مانند «چهره»، «دست» (انگشتان و کف دست)، «چشم» و اندام‌های داخلی «قلـب» و «کیسهٔ صفرا» را در زبان چینی بررسی کرده‌است. نتایج نشان می‌دهد کـه «کیسـهٔ صـفرا» در چینی با خصیصهٔ «شجاعت» مرتبط است و در مورد «دل» دوگانهٔ دل- ذهن که اولی را مرکـز احساسات و دومی را مرکز تفکر می‌دانند، در چینی وجود ندارد. در مورد اندام‌های بیرونی نیـز نتایج کلی بدین شرح‌اند که استعاره‌ها و مجازهای چینی ریشـه در تجـارب جسـمانی دارنـد و بدن به‌عنوان یک قالب معنایی برای ارزیابی زبـان و تفکـر عمـل مـی‌کنـد. مجیـد[1] (2010) در جست‌وجوی پاسخ به این سوال که آیا نام‌اندام‌های پایه‌ای در فرهنگ‌هـا و زبـان‌هـای مختلـف وجود دارند یا خیر و این‌که آیا نظام‌های مقوله‌بندی زبان‌هـای مختلـف در مـورد نـام‌انـدام‌هـا مشابه‌اند یا متفاوت، پژوهشی انجام داده‌است. نتایج ایـن پـژوهش نشـان مـی‌دهـد علـی‌رغـم تفاوت‌هایی که به‌لحاظ عملکردها و پیوندهای فرهنگی نام‌اندام‌ها بین زبـان‌هـا وجـود دارد، در مقوله‌بندی نام‌اندام‌ها، وجوه مشترک بسیاری دیده می‌شود. شریفیان (2011) مفهوم‌سازی‌هـای نام‌اندام «چشم» را در فارسی واکاوی می‌کند. یافتـه‌هـای ایـن پـژوهش نشـان مـی‌دهـد کـه «چشم» می‌تواند برای مفهوم‌سازی احساساتی چون عشق، طمـع و حسـادت و خصیصـه‌هـای شخصیتی مانند اشتیاق و خامی به‌کار رود. در کل، یافته‌های این پـژوهش بـر وجـود تعامـل و رابطه بین بدن، زبان و فرهنگ تأکید دارد. ابعاد استعاری نـام انـدام «عـین/ چشـم» در عربـی تونسی را مالج (2011) بررسی کرده‌است. هدف این محقق آن بوده که روشن کند عـرب‌زبانـان تونسی چگونه در چارچوب مدل فرهنگی‌شان این نام‌اندام را برای مفهوم‌سازی در حـوزه‌هـایی چون موهبت‌ها و توانایی‌های ذهنی (ماننـد دانسـتن، فهمیـدن، اندیشـیدن و سـخن گفـتن)،

1. Majid, A.

احساسات (مانند عشق، اشتیاق، خشم، گناه و حسادت)، ویژگی‌های شخصیتی (مانند جاه‌طلبی، طمع و خامی) و حالت‌های فیزیکی (مانند خواب، مرگ، گذر زمان) و نیز ارزش‌های فرهنگی (مانند احترام و مهمان‌نوازی) به‌کار می‌گیرند. نتایج او نشان‌دهندهٔ برخی شباهت‌ها با زبان‌هایی چون چینی، انگلیسی و فارسی و برخی تفاوت‌ها با آنهاست. مالج معتقد است یافته‌های این پژوهش با استعارهٔ «ذهن به مثابهٔ بدن» قابل توضیح است. زاهدی (2012) در پژوهشی با ارائهٔ داده‌هایی از زبان‌های انگلیسی و فارسی تفاوت‌ها و شباهت‌های این دو زبان را به‌لحاظ مفهوم‌سازی برخی نام‌اندام‌ها بررسی کرده‌است. هدف مقاله از طرفی نشان دادن شباهت‌های بین دو زبان و بنابراین وجه همگانی کاربرد نام‌اندام‌ها بوده‌است و از طرف دیگر نشان دادن تأثیر فرهنگ بر مفهوم‌سازی‌های نام‌اندام‌ها و بازنمایی‌های زبانی آنها در دو زبان بوده‌است.

درخصوص پژوهش‌هایی که در حوزهٔ ضرب‌المثل‌های گیلکی انجام پذیرفته، می‌توان به این موارد اشاره کرد: روشن و همکاران (۱۳۹۲) به بررسی طرحواره‌های استعاری موجود در ضرب‌المثل‌های شرق گیلان پرداخته‌اند. نتایج پژوهش نشان داد که انواع طرحواره‌های مشخص‌شدهٔ ایوانز و گرین[1] در ضرب‌المثل‌های شرق گیلان یافت می‌شود. تفاوت این پژوهش با پژوهش حاضر در این است که در پژوهش روشن و همکاران نه طرحوارهٔ غالب مشخص شده نه طرحوارهٔ فرهنگی هر نام‌اندام. شعبانی و صراحی (۱۳۹۵) بازنمایی زنان در ضرب‌المثل‌های گیلکی را بررسی کرده‌اند. نتیجه نشان داد که در جامعهٔ گیلک‌زبان مفهوم جنسیت به‌عنوان ساختاری ایدئولوژیک درک می‌شود و براساس رابطهٔ سلسله‌مراتبی برتری و فرودستی، زنان به‌عنوان اعضای طبقهٔ اجتماعی فرودست، بدون مزیت خاص نادیده انگاشته می‌شوند. این پژوهش به‌لحاظ چارچوب و هدف تحقیق کاملا با پژوهش حاضر متفاوت است. فیاضی (۱۴۰۰) مثل‌های گیلکی حوزهٔ خوراکی‌ها را در قالب طرحواره‌های تصوری بررسی کرده‌است. یافته‌های پژوهش ناظر بر کاربرد انواع طرحواره‌های مختلف در گیلکی است. این تحقیق به‌لحاظ حوزه مطالعه که خوراکی‌ها بوده و هدف پژوهش با تحقیق حاضر تفاوت دارد. نظری مقدم (۱۴۰۳) به بررسی بازنمایی دین در ضرب‌المثل‌های گیلکی پرداخته‌است. بنابر یافته‌های ایشان، بازتاب ابعاد چهارگانهٔ اعتقادی، مناسکی، اخلاقی و شریعتی در مثل‌ها نشان می‌دهد در فرهنگ عامهٔ گیلان در کنار توجه به ظواهر دینی و شعائر و مناسک، بر جنبه‌های

1. Evans, V. & Green, M.

اعتقادی و نقش کارکردگرایانهٔ دین در جامعه تأکید می‌شود. شباهت این اثر با پژوهش کنونی فقط نوع داده‌های آن است؛ ضرب‌المثل‌های گیلکی.

بررسی آثار پیشتر منتشرشده نشان داد که در حوزهٔ طرحواره‌های شناختی و فرهنگی زبان گیلکی همچنان جای خالی برای پژوهش وجود دارد، به‌گونه‌ای که به شناخت بیشتر زبان و فرهنگ گیلک‌زبانان کمک کند. این پژوهش در راستای پرکردن این خلاء به انجام رسیده‌است.

۳- روش پژوهش

پژوهش حاضر تحقیقی کیفی است و با روش توصیفی- تحلیلی انجام پذیرفته و به بررسی طرحواره‌های شناختی و فرهنگی نام‌اندام‌ها در اصطلاحات و ضرب‌المثل‌های گیلکی اختصاص دارد. ازآنجاکه هدف پژوهش بررسی حداکثر داده‌های زبانی برای رسیدن به طرحوارهٔ غالب شناختی و نوع طرحواره فرهنگی هر نام‌اندام بوده‌است، از چند فرهنگ اصطلاحات و ضرب‌المثل‌های گیلکی (پایندهٔ لنگرودی، ۱۳۷۴؛ مظفری، ۱۳۹۳؛ فخرائی، ۱۳۹۴ و حسین‌نیا کجیدی، ۱۳۹۴) و گفتار روزمرهٔ گویشوران برای جمع‌آوری داده استفاده شده که شامل ۳۱۰ نمونهٔ زبانی غیرتکراری از مجموع ۱۷ نام‌اندام پرکاربردتر بوده‌است. از این تعداد ۱۲ نام‌اندام بیرونی و ۵ نام‌اندام داخلی هستند. این نام‌اندام‌ها عبارت‌اند از: «دل»، «چشم»، «سر»، «دست»، «پا»، «زبان»، «دهان»، «گوش»، «جگر»، «پشت/کمر»، «گردن»، «دماغ»، «شکم»، «ابرو»، «پیشانی»، «دندان» و «چانه/ فک». پس از گردآوری داده‌های زبانی، در چارچوب زبان‌شناسی شناختی و فرهنگی به تحلیل آنها پرداخته شده‌است. در تحلیل شناختی بدون پیش‌فرض، طرحواره‌های تمام داده‌ها برای هر نام‌اندام استخراج و سپس طرحواره (یا طرحواره‌های) غالب هر نام‌اندام مشخص شده‌است. همچنین ازآنجاکه در پسِ هر داده غالبا بیش از یک طرحوارهٔ شناختی می‌تواند فعال باشد، تمام طرحواره‌های فعال در هر داده نیز مدنظر قرار گرفته‌است. برای مثال برای نام‌اندام «دندان» سه داده استخراج شده‌است:

1.dəndon-ə ləqq-ə va kəšen.
دندان لق را باید کشید.
2.ištiha dəndon-ə bun na:y.
اشتها زیر دندان است.
3.dəndon tiz bugudey xu pe:r-ə māl-ə rə.
دندان تیز کرده‌است برای مال پدر خود.

در نمونهٔ (۱) طرحواره‌های حرکت[1] (جابه‌جایی)، موجودیت[2] (شیء[3]) و نیرو[4] (زور[5]) فعال هستند. در نمونهٔ (۲) طرحوارهٔ موجودیت (شیء) و فضایی[6] (بالا-پایین[7]) و در نمونهٔ (۳) طرحواره‌های موجودیت (شیء) و نیرو (زور) فعال هستند. با توجه به این‌که در همهٔ این موارد طرحوارهٔ موجودیت (شیء) به‌طور مشترک وجود دارد، این طرحواره به‌عنوان طرحوارهٔ غالب نام‌اندام «دندان» درنظر گرفته شده‌است. همچنین علاوه‌بر این طرحواره، طرحوارهٔ نیرو نیز که پربسامدتر از دیگر طرحواره‌هاست، به‌عنوان طرحوارهٔ غالب دوم ارائه شده‌است (نک. تحلیل داده‌ها).

تحلیل فرهنگی نام‌اندام‌ها در این پژوهش براساس شریفیان (۲۰۱۷) به تعیین طرحوارهٔ ارزشی (براساس دو ارزش مثبت و منفی) مبتنی‌بر مفهوم‌سازی‌های استعاری هر نام‌اندام اختصاص دارد. در پایان نیز یک جمع‌بندی فرهنگی از یافته‌ها ارائه شده‌است. جهت یک‌دست بودن داده‌ها، واج‌نوشت اصطلاحات و ضرب‌المثل‌ها براساس گونهٔ گویشی شرق گیلان صورت پذیرفته‌است(۱).

۴- چارچوب پژوهش

ازآنجاکه این پژوهش به بررسی طرحواره‌ها از دو دیدگاه شناختی و فرهنگی اختصاص دارد، در این بخش، نخست به دیدگاه شناخت‌گرایان و سپس به دیدگاه زبان‌شناسان فرهنگی درخصوص طرحواره‌ها اشاره خواهیم کرد.

۴ -۱- طرحواره از دیدگاه شناختی

در زبان‌شناسی شناختی طرحواره یک ساختار شناختی پویا و بدنمند است که دانش را سازمان‌دهی و به‌عنوان واحد بنیادین معنا و مفهوم‌سازی عمل می‌کند. بنیادی‌ترین نوع آن طرحوارهٔ تصویری[8] است که جانسون (1987: xiv, xvi) آن را بدین صورت تعریف کرده‌است: طرحوارهٔ تصویری الگویی پویا و تکرارشونده از تعاملات ادراکی و برنامه‌های حرکتی است که به تجربهٔ ما انسجام و ساختار می‌بخشد ... «تجربه» را باید به معنایی بسیار غنی و گسترده درک کرد که شامل ابعاد ادراکی، حرکتی، عاطفی، تاریخی، اجتماعی و زبانی است.

1. motion
2. existence
3. object
4. force
5. compulsion
6. spatial
7. up-down
8. image schema

طرحواره‌های تصویری ساختارهایی پیشامفهومی، تجربی و بدنمند هستند که از حرکت‌های مکرر بدن در فضا، تعاملات ادراکی و شیوه‌های مواجهه با اشیا نشأت گرفته‌اند. این طرحواره‌ها به‌صورت الگوهایی پیوسته در زیر سطح آگاهی و پیش از آن و مستقل از دیگر مفاهیم وجود دارند. طرحواره‌های تصویری هم ساختار درونی دارند و هم از انعطاف‌پذیری بالایی برخوردارند (Beate, 2005). تاکنون دسته‌بندی‌ها و انواع مختلفی از این طرحواره‌ها ارائه شده‌است و این فهرست بسته نیست و همچنان می‌تواند گسترده‌تر شود. ایوانز و گرین (2006: 190) انواع طرحواره‌های مختلف را در یک جدول ارائه کرده‌اند.

در پژوهش حاضر از همین دسته‌بندی استفاده شده‌است که دسته‌بندی جامع‌تری نسبت‌به دسته‌بندی‌های دیگر است، ولی با توجه به هدف مقاله که ارائهٔ طرحوارهٔ غالب هر نام‌اندام بوده‌است، تمام این نام‌اندام‌ها در این مقاله مشاهده نمی‌شوند. بنابراین در ادامه به تعریف طرحواره‌هایی که در این پژوهش به‌عنوان طرحوارهٔ غالب مشاهده شده‌اند، می‌پردازیم.

طرحوارهٔ موجودیت[1] را کلاوسنر و کرافت[2] (1999) معرفی کرده‌اند. این کلان‌طرحواره دارای زیرطرحواره‌های مختلفی است که از تجربهٔ ما با اشیا و بدن خود نشأت می‌گیرد. طرحواره شیء[3] یکی از زیرطرحواره‌های طرحواره موجودیت است. شِودِک[4] (2018) بر آن است که این ساختار ذهنی و مستقل که تمامی اشیای فیزیکی را با ویژگی چگالی نمایش می‌دهد، ریشه در تجربهٔ ادراکی به‌ویژه حس لامسه دارد.

کلان‌طرحوارهٔ حجم[5] یکی از طرحواره‌های بسیار شناخته شده‌است که خردطرحواره‌هایی مانند پر-خالی، داخل-بیرون، محتوا و ظرف[6] ذیل آن قرار دارند. طبق تعریف لیکاف و جانسون (1999: 32) در طرحوارهٔ ظرف ما بدن خود را به‌عنوان ظرفی تجربه می‌کنیم که چیزها را در درون خود دارد (مانند غذا) یا از خود خارج می‌کند (مانند بازدم). طرحوارهٔ ظرف ساختار درون- مرز- بیرون[7] دارد. این تجربهٔ بدنی به ما امکان می‌دهد که مفاهیم انتزاعی را براساس الگوی «درون- مرز- بیرون» درک کنیم.

طرحوارهٔ حرکت در جدول ایوانز و گرین دارای دو طرحوارهٔ مبدا-مسیر-مقصد (به‌طور مختصر طرحوارهٔ مسیر) و طرحوارهٔ تکانه[8] است. طرحوارهٔ مسیر[9] را که در داده‌های این

1. existence
2. Clausner, T., Croft, W.
3. object
4. Szwedek, A.
5. containment
6. container
7. Interior-boundary-exterior
8. momentum
9. path

پژوهش مشاهده شده، جانسون (1987: 27) دارای سه عنصر می‌داند: نقطهٔ شروع، نقطهٔ پایانی و بردار مسیر بین آنها. لیکاف (1987: 275) نیز آن را دربردارندهٔ چهار عنصر مبدأ، مقصد، مسیر و جهت برمی‌شمرد.

طرحواره‌های بالا-پایین، جلو-عقب[1] و تماس زیرمجموعهٔ طرحوارهٔ فضایی هستند که رابطهٔ بدن انسان و فضا را مشخص می‌کنند. یکی از توانایی‌های ضروری انسان درک فضایی اوست که کارایی فراوانی در زندگی دارد. انسان برای درک بسیاری از پدیده‌های انتزاعی، این توانایی را با مبنا قرار دادن بدن خود، به موقعیت‌های جدید گسترش می‌دهد. در ادامه این سه خردطرحوارهٔ فضایی را کمی روشن‌تر می‌کنیم:

طرحوارهٔ بالا-پایین: لیکاف و جانسون (1980: 14-17) نمونه‌های فراوانی از این طرحواره را در قالب استعارات مختلف ارائه می‌دهند. برای مثال: خوشحالی بالاست، ناراحتی پایین است، یا سلامتی بالاست و بیماری پایین است.

طرحوارهٔ جلو- عقب: نمونه‌هایی از این طرحواره در لیکاف و جانسون (1999: 46) و (1980: 43-44) وجود دارد؛ برای مثال: گذشته عقب، و آینده پیش روست.

طرحوارهٔ تماس[2]: این طرحواره مبتنی‌بر تجربهٔ حسی- حرکتی ما از مجاورت، قرارگرفتن در تماس با سطحی دیگر و برخورد فیزیکی دو یا چند شیء است (ایوانز و گرین ۲۰۰۶:۱۹۱).

طرحوارهٔ نیرو: این طرحواره از انواع طرحواره‌های تصویری است که در جانسون (1987) شامل عناصر زیر است: مبدأ و مقصد نیرو، جهت و شدت نیرو، مسیر حرکت مبدأ یا مقصد. این کلان‌طرحواره زیرطرحواره‌های بسیاری دارد که در داده‌های این پژوهش، دو طرحوارهٔ «انسداد»[3] و «زور» به‌عنوان طرحوارهٔ غالب برخی نام‌اندام‌ها مشاهده شد. جانسون (1987: 45) طرحوارهٔ انسداد را مواجهه با موانعی برمی‌شمرد که جلوی نیروی ما را سد می‌کنند یا در مقابل آن مقاومت می‌کنند. به‌عبارت دیگر مانعی مقابل نیرو قرار می‌گیرد و آن را از حرکت بازمی‌دارد. وی (Ibid) زور یا نیروی الزام را نیز به‌عنوان تجربهٔ حرکتی تعریف می‌کند که با نیرویی بیرونی مانند باد، آب، اشیای فیزیکی و انسان‌ها انجام می‌گیرد.

طرحوارهٔ مقیاس[4]: این طرحواره که به‌عنوان یک طرحوارهٔ مستقل در جدول ایوانز و گرین (2006: 190) ارائه شده، ساختاری شناختی است که براساس تجربهٔ فیزیکی ما از افزایش یا

1. Front-back
2. contact
3. blockage
4. scale

کاهش درجه‌بندی کمی شکل‌می‌گیرد و به ما امکان می‌دهد که مفاهیمی همانند بیشتر، کمتر، شدت، درجه و اندازه را درک و مفهوم‌سازی کنیم.

۴ -۲- طرحواره از دیدگاه فرهنگی

در زبان‌شناسی فرهنگی دسته‌بندی‌های مختلفی برای طرحواره‌ها ارائه شده‌است. یکی از انواع این طرحواره‌ها همان طرحواره‌های تصویری هستند؛ بنابراین شاید بتوان ادعا کرد که دسته‌بندی طرحواره‌ها در زبان‌شناسی فرهنگی گسترده‌تر از دسته‌بندی‌های شناختی است. در این پژوهش ازآنجاکه دسته‌بندی طرحواره‌ها از دیدگاه شناختی نیز بررسی خواهد شد، تحلیل طرحواره‌ها از نظر فرهنگی به بررسی این موضوع محدود شده‌است که آیا اهل زبان نام‌اندام‌ها را غالبا برای مفهوم‌سازی‌های مثبت به‌کار برده‌اند یا منفی.

شریفیان[1] (2017: 63) در بررسی مفهوم‌سازی‌های حوزهٔ احساسات به این نکته اشاره می‌کند که طرحواره‌های احساسی، ارزش‌ها و نگرش‌های اخلاقی مرتبط با هر مقولهٔ احساسی را بازنمایی می‌کنند و سخن‌گویان جوامع مختلف زبانی ممکن است طرحواره‌های فرهنگ-وابسته و نیز ارزش‌ها یا نگرش‌های مختلفی نسبت‌به یک مقولهٔ احساسی مشابه داشته باشند. وی مفهوم‌سازی‌های احساس «غم» را در فارسی به‌عنوان نمونه برای تأیید گفته‌هایش بیان می‌کند. طبق پژوهش شریفیان درحالی‌که معمولا «غم» احساس مثبتی در زبان‌های مختلف ارزیابی نمی‌شود و مفهوم‌سازی‌های منفی دارد، در زبان فارسی نقش دوگانه دارد. درحالی‌که در زندگی روزمرهٔ مردم همان نگرش و مفهوم‌سازی‌های منفی نسبت‌به «غم» وجود دارد، براساس جایگاه نمادینی که «غم» در زندگی دینی و مذهبی مردم دارد، نگرش به «غم» منفی نیست. او (2017: 63) می‌گوید: «بسیاری از مراسم فرهنگی و مذهبی فرصتی برای ایرانیان فراهم می‌کنند که غم خود را در فضایی تخلیه کنند که این تجربهٔ عاطفی به‌عنوان نشانه‌ای از دینداری مثبت تلقی می‌شود. او همچنین به تفاوت نگرش انگلیسی‌زبان‌ها و لهستانی‌ها به مقولهٔ «غرور» به‌عنوان نمونهٔ دیگری از تفاوت‌های فرهنگی طرحواره‌ای اشاره می‌کند و می‌گوید درحالی‌که نگرش انگلیسی‌زبان‌ها به «غرور» منفی است، لهستانی‌ها نسبت‌به آن بیشتر نگرش مثبت دارند و «غرور» در لهستانی هم اعضای مقوله‌ای بیشتری دارد و هم مفهوم‌سازی‌های مثبت‌تری (2017: 67). با در نظرگرفتن این رویکرد شریفیان به طرحواره‌های فرهنگی، در پژوهش حاضر مفهوم‌سازی‌های استعاری هر نام‌اندام مشخص و

1. Sharifian, F.

سپس معلوم می‌شود که هرنام‌اندام چه میزان مفهوم‌سازی‌های مثبت و چه میزان مفهوم‌سازی‌های منفی دارد.

۵- ارائه و تحلیل داده‌ها

در این پژوهش ۳۱۰ نمونهٔ زبانی از ۱۷ نام‌اندام به‌کاررفته در اصطلاحات و ضرب‌المثل‌های گیلکی در دو سطح شناختی و فرهنگی تحلیل می‌شود. در این بخش یافته‌های حاصل از این بررسی ارائه خواهد شد.

۵ -۱- طرحواره‌های تصویری نام‌اندام‌ها در اصطلاحات و ضرب‌المثل‌های گیلکی

در این بخش ابتدا چند نمونه از اصطلاحات و ضرب‌المثل‌ها را به‌لحاظ طرحوارهٔ شناختی تحلیل و سپس جدول کلی تمام نمونه‌ها را ارائه می‌کنیم:

4.yetə bəškəstə dil-ə čākuni beytərə tā səd tə məččid.
یک دل شکسته را درست کنی، بهتر است تا صد مسجد.

در جملهٔ (۴) «دل» به شیء شکستنی تشبیه شده‌است که امکان تعمیر دارد. بنابراین در وهلهٔ اول استعارهٔ «دل شیء است» از آن برداشت می‌شود. استعارهٔ شیء در دل طرحوارهٔ شیء مطرح می شود؛ به‌عبارت دیگر برای آن‌که چیزی را به‌عنوان شیء درک کنیم، باید تجربهٔ مواجهه با شیء را داشته و دانش زمینه‌ای مربوط به آن را در ذهن ذخیره داشته باشیم. پس طرحوارهٔ مربوط به نام‌اندام «دل» در این ضرب‌المثل، طرحوارهٔ شیء است.

5. mi dil bəkət ji:r.
دلم افتاد پایین.

در جملهٔ (۵) به‌دلیل حضور فعل «افتادن» در مورد «دل» شیءانگاری صورت گرفته‌است و همان تحلیل نمونهٔ اول در مورد طرحوارهٔ شیء در این نمونه هم صادق است، اما جدای از طرحوارهٔ شیء، با توجه به دو سازهٔ « افتادن» و «پایین» طرحوارهٔ فضایی بالا- پایین و همین‌طور طرحوارهٔ حرکت نیز در ذهن کاربر زبان فعال می‌شود.

6. ti dil čəndi nāzuk-ə.
دلت چقدر نازک است.

در جملهٔ (۶) که صفت «نازک» به «دل» نسبت داده شده، «دل» شیءانگاری شده‌است و در ذهن کاربر زبان «دل» مانند هر شیء دیگری است که می‌تواند نازک باشد. به‌عبارت دیگر

مواجههٔ قبلی کاربر با اشیای نازک، درک «دل نازک است» را ممکن می‌کند. از این‌رو «دل» در این نمونه دربردارندهٔ طرحوارهٔ شیء است. در مجموع پس از تحلیل این سه نمونه، با توجه به آن‌که طرحوارهٔ شیء در هر سه نمونه به‌طور مشترک دیده شده، این طرحواره به‌عنوان طرحوارهٔ غالب معرفی شده‌است.

در ادامه با ارائهٔ جدول به بررسی بسامد اصطلاحات و ضرب‌المثل‌های دربردارندهٔ نام‌اندام‌ها و نیز دو طرحوارهٔ غالب هر نام‌اندام پرداخته و برای هریک، نمونه یا نمونه‌های زبانی ارائه می‌دهیم.

جدول۱- بسامد ضرب‌المثل‌ها و طرحواره/های غالب هر نام‌اندام

نام‌اندام	تعداد اصطلاحات و ضرب‌المثل‌ها	طرحوارهٔ غالب	نمونهٔ زبانی گیلکی و معادل فارسی آن
دل	۷۷	موجودیت(شیء)- حرکت (جابجایی)	yetə bəškəstə dil-ə čākuni beytərə tā səd tə məččid. یک دل شکسته را درست کنی، بهتر است تا صد تا مسجد. mi dil bəkət ji:r. دلم افتاد پایین.
سر	۵۰	موجودیت (شیء)- حرکت (جابه‌جایی)	in-ə sər dār-ə tuk na:y. سرش نوک درخت قرار دارد. ti sər-ə bəni gəl-ə miyən. سرت را بگذار درون گِل.
چشم	۴۰	موجودیت (شیء)- حجم (ظرف)	ti čəšmon ti kullā jo:r na:y məgər? چشمانت روی کلاهت قرار دارند مگر؟ ādəm-ə čəšm-ə miyən dəkey. درون چشم آدم می‌افتد (جلب توجه کردن).
دست	۳۴	موجودیت (شیء)- حرکت (جابه‌جایی)	in-ə dəs subuk-ə. دستش سبک است. ti dəs ti jif nušon? دستت به جیبت نمی‌رود؟
پا	۲۲	موجودیت(شیء)- حرکت (جابه‌جایی)	in-ə pā səngin-ə. پایش سنگین است. ti vasi mi pā gal bəzam. به‌خاطر تو پایم را به گِل زدم.

زبان	۱۷	موجودیت (شیء)- نیرو (انسداد)	zubon-ə dərāzi dari. زبان درازی داری. mi zubon qufl-a bu. زبانم قفل شد.
دهان	۱۷	موجودیت (شیء)- حجم (ظرف)	ti dəhan bičastə na:y. دهانت چاییده‌است (متحیر بودن). i hərf-ə un ti dəhan-ə miyən bəna. این حرف را او در دهانت گذاشت.
گوش	۱۲	موجودیت (شیء)- حجم (ظرف)	mi guš səngin-səngini kunə. گوشم سنگین‌سنگینی می‌کند. ti hərf mi guš dərə. حرفت در گوشم هست.
شکم	۹	موجودیت (شیء)- حجم (ظرف)	šəkəm-ə xāli-yo āb-ə yəx? شکم خالی و آب یخ؟
گردن	۶	موجودیت (شیء)- حرکت (جابه‌جایی)	mi gərdən mu ji bāriktər. گردنم از مو باریک‌تر. həməye zahmaton dəkət mi gərdən. همهٔ زحمت‌ها افتاد گردن من.
پشت	۵	موجودیت (شیء)- فضا (تماس-جلو-عقب- عمودی بودن)	mi pušt bəškəst. پشتم شکست. mi pušt rāst-a bu. پشتم راست شد.
چانه/فک	۵	موجودیت (شیء)- نیرو (انسداد)	ti čəkən-ə šəl-a nukun. چانه‌ات را شل نکن (یاوه نگو) ti čəkən-ə dəčin. فکت را ببند (کمتر خنده کن).
جگر	۵	موجودیت (شیء)- حجم (ظرف)	mi jəgər bəl bəgit. جگرم شعله کشید. mi jəgər pur-xun-ə. جگرم پرخون است.
دماغ	۳	موجودیت (شیء)- مقیاس	buz-ə kuhi dumāq-ə darə. دماغ بز کوهی را دارد (متکبر بودن).
دندان	۳	موجودیت (شیء)- نیرو (زور)	ištiha dəndon-ə bun na:y. اشتها زیر دندان است. dəndon-ə ləqq-ə va kəšen. دندان لق را باید کشید.
پیشانی	3	موجودیت (شیء)- مقیاس	in-ə pišoni buland-ə. پیشانی‌اش بلند است (اقبال داشتن).

ابرو	2	موجودیت (شیء)- نیرو (زور)	towor in-ə abro: nəbinə. تبر ابرویش را نمی‌برد (عصبانی بودن).

چنان‌که از جدول فوق برمی‌آید پربسامدترین نام‌اندام‌ها در گیلکی «دل» (۷۷)، «سر» (۵۰)، «چشم» (۴۰)، «دست» (۳۴)، «پا» (۲۲) و کم‌بسامدترین نام‌اندام «ابرو» (۲) است که به «پیشانی»، «دندان» و «دماغ» (هر کدام ۳) نزدیک است. دیگر نام‌اندام‌ها در میان این تعداد قرار دارند. بررسی طرحواره‌های تصویری در داده‌های مربوط به نام‌اندام‌ها مشخص کرد که طرحوارهٔ موجودیت (شیء) بدون استثنا در تمام نام‌اندام‌ها فعال است و پس از آن به‌ترتیب طرحواره‌های حرکت و ظرف (۵)، نیرو (۴)، مقیاس (۲) و فضا (۱) قرار دارند. ازاین‌رو، افزون‌بر طرحوارهٔ غالب موجودیت (شیء) که در همهٔ نام‌اندام‌ها مشترک است، طرحوارهٔ غالب دیگر برای نام‌اندام‌ها این‌گونه است: «دل»، «سر»، «دست»، «پا» و «گردن» طرحوارهٔ حرکت، «چشم»، «دهان»، «گوش»، «شکم» و «جگر» طرح‌وارهٔ حجم، «زبان»، «چانه/ فک»، «دندان» و «ابرو» طرحوارهٔ نیرو، «دماغ» و «پیشانی» طرحوارهٔ مقیاس و «پشت» طرحوارهٔ فضا.

همان‌گونه‌که گفته آمد پس از بررسی داده‌ها معلوم شد که در تمام نمونه‌ها طرحوارهٔ شیء که زیرمجموعهٔ کلان‌طرحواره موجودیت است، بیشترین بسامد را داشته‌است. بررسی نظرات صاحب‌نظران نشان‌دهندهٔ آن است که در مورد پذیرفتن این طرحواره به‌عنوان طرحوارهٔ تصویری توافق نظر وجود ندارد. پینا[1](1999) به دلیل این‌که اشیا عناصری مفهومی هستند که در طرحواره‌های مختلف دیده می‌شوند، طرحوارهٔ شیء را یک طرحوارهٔ مستقل در نظر نمی‌گیرد. کوئین[2] (1991: 67-71) نیز این طرحواره را نمی‌پذیرد. از نظر شودک (2018) طرحوارهٔ شیء تنها طرحواره‌ای است که به‌لحاظ مفهومی مستقل است؛ یعنی برای درک آن نیازی به درک طرحوارهٔ دیگری نداریم، درحالی‌که دیگر طرحواره‌ها مانند حرکت به‌لحاظ مفهومی وابسته‌اند و برای تعریفشان عملا به وجود حداقل یک شیء نیاز است. سانتیبانز[3] (2002) طرحوارهٔ شیء را یک طرحوارهٔ پایه معرفی می‌کند که برای دیگر طرحواره‌ها مانند پیوند[4]، کل- جزء[5] و مرکز- حاشیه[1] نقش مکمل دارد. وی بر آن است که طرحواره‌های دیگر

1. Pena, S.
2. Quinn, M.
3. Santibanez, F.
4. linl
5. whole-part

تصویری، هر کدام بر وجه و جنبه‌ای متفاوت از طرحوارهٔ شیء متمرکزند. بنابراین درک آن طرحواره‌های وابسته بدون درک طرحوارهٔ پایهٔ شیء امکان‌پذیر نیست. بنابراین وی عملا نظر شودک مبنی‌بر وابستگی طرحواره‌های دیگر به شیء را تأیید می‌کند، اما این وابستگی را به دلیل پایه‌ای‌تر بودن طرحوارهٔ شیء می‌داند و این وابستگی باعث نمی‌شود شیء را نتوانیم طرحواره درنظر بگیریم. از این‌رو چه دلیل غلبهٔ طرحوارهٔ شیء را دربارهٔ تمام نام‌اندام‌های گیلکی وابسته بودن دیگر طرحواره‌ها به آن بدانیم و چه آن را به‌عنوان تنها طرحوارهٔ مستقل و پایه‌ای تعریف کنیم، به‌نظر می‌رسد باید غلبهٔ آن را قابل پیش‌بینی تلقی کنیم. بنابراین برای هر نام‌اندام در این پژوهش طرحوارهٔ دوم پربسامدی نیز در نظر گرفته شده که قابلیت پیش‌بینی آن بسیار کمتر بوده‌است.

۵ -۲- ارزش‌گذاری مثبت و منفی نام‌اندام‌ها در اصطلاحات و ضرب‌المثل‌های گیلکی

طرحواره‌های فرهنگی، ارزش‌گذاری مثبت و منفی نام‌اندام‌ها را مشخص می‌کنند؛ به‌عبارت دیگر این طرحواره‌ها معلوم می‌کنند هر نام‌اندام چه میزان در ساخت مفهوم‌سازی‌های استعاری مثبت یا منفی دخالت داشته‌است. ارزش‌های مثبت و منفی بیانگر نگاه اهل زبان به مفهوم‌سازی‌هاست. برای مثال «پاکی درون» در جامعهٔ ایرانی که گیلک‌زبان‌ها نیز بخشی از آن هستند، ویژگی مثبت و قابل ستایشی است، درحالی‌که «ظاهربینی» صفتی مذموم نزد گیلک‌زبان‌هاست. همین‌طور احساساتی مانند «عشق»، «محبت» و «شادی» که با برخی نام‌اندام‌های گیلکی مفهوم‌سازی می‌شوند، از نظر اهل زبان مثبت‌اند؛ درحالی‌که «ترس»، «ناامیدی» و «نگرانی» احساساتی هستند که وجودشان ناخوشایند است. در این بخش مفهوم‌سازی‌های دارای ارزش‌های مثبت و سپس مفهوم‌سازی‌های دارای ارزش‌های منفی هر نام‌اندام را ارائه می‌کنیم. نخست ارزش‌گذاری مثبت نام‌اندام‌ها ارائه می‌شود.

جدول۲- ارزش‌گذاری‌های مثبت هر نام‌اندام

مفهوم‌سازی استعاری	نام‌اندام	نمونهٔ زبانی گیلکی و معادل فارسی آن
پاکی درون	دل	in-ə dil xeyli pa:k-ə. دلش خیلی پاک است.
وسعت عاطفی	دل	ādam-ə dil va vusat bədarə. دل آدم باید وسعت داشته باشد.
جایگاه عاطفه	دل	mahabbat dil-a ji birun nušon. محبت از دل بیرون نمی‌رود.

1. center-priphery

نازک بودن، حساس بودن	دل	ti dil gulāb šiša mo:nə. دلت به شیشهٔ گلاب می‌ماند.
هم‌دردی	دل	āxər in-ə dil bə rahm bəma. آخر دلش به رحم آمد.
عشق	دل چشم	mi dil pər kəšə in-ə rə. دلم پر می‌کشد برایش. mi čəšm-ə miyən jā dari. درون چشم من جا داری.
سخاوت	دل دست	in-ə dil dəryā-y. دلش دریاست. in-ə dəs bāz-ə. دستش باز است.
شجاعت	دل سر	dil bə dəryā nəbərə. دل به دریا نمی‌برد. sər-ə nətərs darə. سر نترس دارد.
روشنی، امید	چشم	ami čəšmon ti vər su kunə. چشمان ما پیش تو روشنایی دارد.
حیا، شرم	چشم	hayā bə čəšm-ə. حیا به چشم است.
آگاهی	چشم	ti kur-ə čəšm-ə bāz-a kun. چشم کورت را باز کن.
جلب توجه کردن	چشم	i libās mi čəšm-ə bəgit. این لباس چشمم را گرفت.
برکت، خیر	دست	in-ə dəs ukuf darə. دستش برکت دارد.
اختیار	دست	i kār mi dəs dərə. این کار دست من هست.
پذیرایی کردن	دست	dəs bərəsanin. دست برسانید (از خودتان پذیرایی کنید).
کمک، یاری	دست	dəs dəs-ə šurə. دست، دست را می‌شوید.
صبر کردن	دست دل	dəs bədar. دست نگهدار. dil bədar qurə həlva bo:n. دل نگهدار، غوره حلوا می‌شود.
همراهی	پا	pā bə pā-yə mu bəma. پا به پای من آمد.
خوش‌قدمی	پا	ti pā čāla va noqrə gitən. جای پایت را باید نقره گرفت.

پیش‌قدم شدن	پا	pā piš bəna o bəma. پا پیش گذاشت و آمد.
محقق شدن تصمیم	پا	mu donəm āxər i kār pā girə. من می‌دانم آخر این کار پا می‌گیرد.
حمایت	پشت دل	mi za:k mi pušt. بچهٔ من، پشت من. mi dil tə-rə gərm-ə. دلم به تو گرم است.
اقبال داشتن	پیشانی	in-ə pišoni buland-ə. پیشانی‌اش بلند است.
رازداری	زبان دل	ti zubon-ə bədar. زبانت را نگهدار. mi hərf-ə ti dil-ə miyən bədar. حرفم را درون دلت نگهدار.
خوش‌صحبتی	دهان زبان	in-ə dəhan xeyli gərm-ə. دهانش خیلی گرم است. zubon-ə xoš darə. زبان خوش دارد.
غرور مثبت	سر	ti sər-ə jo:r-a gir. سرت را بالا بگیر.
شادی	جگر دل	mi jəgər hunk-a bu. جگرم خنک شد. in-ə dil-ə anār šāvār bəgənəst. به دلش انار شاهوار برخورد کرد.
توجه	گوش	ti guš-ə bāz-a kun. گوشَت را بازکن.
مسؤولیت‌پذیری	گردن	ti kār-ə gərdən-a gir. کارت را گردن بگیر.

چنان‌که جدول فوق نشان می‌دهد «دل» بیش از نام‌اندام‌های دیگر، مفهوم‌سازی‌های مثبت خلق می‌کند و «چشم» و «دست» در رتبه‌های بعدی جای دارند. مفهوم‌سازی‌های هر نام‌اندام را این‌گونه می‌توان بیان داشت: «دل»: پاکی درون، وسعت عاطفی، جایگاه عاطفه، لطافت، عشق، سخاوت، شجاعت، حمایت، رازداری، شادی و صبر؛ «چشم»: روشنی، حیا، عشق، آگاهی و جلب توجه؛ «دست»: برکت، همکاری و سخاوت، اختیار، پذیرایی کردن، صبر کردن؛ «پا»: همراهی، خوش‌قدمی، پیش‌قدم شدن و محقق شدن تصمیم؛ «پشت»: حمایت؛ «پیشانی»: اقبال داشتن؛ «زبان»: رازداری و خوش‌صحبتی؛ «دهان»: خوش‌صحبتی؛ «سر» شجاعت و غرور مثبت؛ «جگر»: شادی؛ «گوش»: توجه؛ «گردن»: مسؤولیت‌پذیری.

در این بخش جدول مفهوم‌سازی‌های منفی نام‌اندام‌ها در اصطلاحات و ضرب‌المثل‌های گیلکی ارائه می‌شود.

جدول۳- ارزش‌گذاری‌های منفی نام‌اندام‌های گیلکی

مفهوم‌سازی استعاری	نام‌اندام	نمونهٔ زبانی گیلکی و معادل فارسی آن
دلتنگی	دل	mi dil təng-a gitey in-ə rə. دلم تنگ شده برایش.
دشمنی	دل	dil-i kə bə dušməni bušon de bə dusti niyay. دلی که به سمت دشمنی برود، دیگر به سوی دوستی نمی‌رود.
حسرت	دل	nājə ami dil-ə sər bomonəs. حسرت روی دل ما ماند.
ترس	دل	mi dil bušu. دلم رفت.
قطع وابستگی عاطفی	دل	tə-ra ji dil bəkəndəm. از تو دل کندم.
بی‌طاقتی	دل	dil nədarəm in-ə beynəm. دلم ندارم او را ببینم.
اضطراب، نگرانی	دل	mi dil šur zənə. دلم شور می‌زند. ādəm-ə dil hizār rā šon. دل آدم هزار راه می‌رود.
رنجش	دل	mi hərf ti dil-ə nuxorə. حرفم دلت را نخورد.
بی‌حوصله شدن	دل	mi dil čuruš bəza. دلم بی‌حوصله شد.
عدم رضایت	دل	mi dil razā nədey bəši. دلم رضایت نمی‌دهد بروی.
دوست نداشتن	دل	mi dil-ə bəza. دلم را زد.
عدم بخشش	دل	mi dil in-ə həmra sāf-a nubon. دلم با او صاف نمی‌شود.
غم	دل پشت جگر	mi dil bətərkəst. دلم ترکید. mi pušt bəškəst. پشتم شکست. mi jəgər bəl kunə. جگرم شعله می‌کشد.
ناراحتی	دل دماغ	mi dil pur-ə. دلم پر است. həndə ti dumāq-ə par-a bərboxord. باز به پرهٔ دماغت برخورد.

ناامیدی	چشم	mi čəšm ow nuxorə. چشمم آب نمی خورد.
حسد	چشم	ti čəšm bətərkə. چشمت بترکد.
چشم‌زخم	چشم	in-ə čəšm āzād-dār-ə towdey. چشمش درخت آزاد را می‌اندازد.
وقاحت	چشم	ādəm-ə čəšm-ə surmə kəšə. چشم آدم را سرمه می‌کشد. ti čəšm-ə pi bəgitey. چشمانت را پی گرفته.
نگاه بد داشتن	چشم	in-ə čəšm vəšna:y. چشمش گرسنه است.
ظاهربینی	چشم	in-ə aql in-ə čəšm-ə miyən darə. عقلش درون چشمش است.
ترس	چشم	mi čəšm bətərse na:y. چشمم ترسیده‌است.
نمک‌نشناسی	چشم	ti čəšm-ə miyən mu darə. درون چشمت موست.
بی‌اعتبار شدن	چشم	mi čəšm-a ji bəkət. از چشمم افتاد.
تکبر	سر دماغ	in-ə sər bād darə. سرش باد دارد. buz-ə kuhi dumāq-ə darə. دماغ بز کوهی را دارد.
خود را به بی‌خبری زدن	سر	ti sər məgə xum-ə miyən na:y? سرت مگر داخل خم هست؟
شکست	سر	āxər in-ə sər bə səng buxord. آخر سرش به سنگ خورد.
کلاه سر کسی گذاشتن	سر	ti sər-ə qāz-ə ruqon vasi. سرت را روغن غاز مالید.
خساست	دست	xu dəs-ə dəkəši. دستش را درکشید.
احتیاج	دست	mi dəs-ə niyā kunə. به دستم نگاه می‌کند.
عدم اختیار	دست	ama:n ti dəs bu šo:n ti dəs niye. آمدن دست تو بود، رفتن دست تو نیست.
فرصت‌طلبی	دست	hər jā ātəš gərm-tər-ə xu dəs-ə o:-rə ney. هرجا آتش گرم‌تر است، دستش را آنجا می‌گذارد.
دزد بودن	دست	in-ə dəs kəjə. دستش کج است.
نپذیرفتن چیزی	دست	mi dəs-ə vəgərdəni? دست مرا برمی‌گردانی؟

تمسخر	دست	mə-rə dəs towda. مرا دست انداخت.
تردید	دست	i dəs u dəs nukun. این دست آن دست نکن.
اتحاد به‌ویژه در امور ناخوب	دست	xu xāxur-ə həmra dəs bə yeki bugud. با خواهر خود دست به یکی کرد.
ترک کردن، رها کردن	دست	i kār-ə ji dəs bəkəš. از این کار دست بکش. amə-rə ji dəs vigir. از ما دست بردار.
فقر	دست شکم	in-ə dəs xāli hisə. دستش خالی است. vəšnā šəkəm-ə rə non-ə jow o gəndum nədarə. برای شکم گرسنه نان جو و گندم (فرقی) ندارد.
ناتوانی	دست پا زبان	mi dəs kāl-ə piyāz-ə pārə kunə. دستم پیاز خام را پاره می‌کند. ti pā šal-ə məgər? پایت شَل است مگر؟ mi zubon kutā-y. زبانم کوتاه است.
مداخله کردن	پا	ti pā bəkəš birun i qaziyə ji. پایت را از این قضیه بکش بیرون.
مرتکب خطا شدن	پا	xu pā kəj bəna. پایش را کج گذاشت.
متناسب نبودن مقام شخص با احوال دارنده‌اش	پا	pilə pā o kučə kowš? پای بزرگ و کفش کوچک؟
انصراف از تصمیم	پا	xu pā pəs bəkəši. پایش را پس کشید.
پرحرفی	دهان زبان چانه/ فک	mərdum-ə dəhan-ə nəša dəbəstən. دهان مردم را نمی‌شود بست. zubon-ə dərāzi dari. زبان درازی داری. ti čəkən čəndi kār kunə. چانه‌ات چقدر کار می‌کند.
دیگرآزاری	زبان	ti zubon-ə sər məlijə ša bištən. روی زبانت پرنده می‌شود برشته کرد.
سکوت	دهان	xu dəhan-ə mum bəza:y. به دهانش موم زده.
افشاگری	دهان	mi dəhan-ə bāz-a nukun. دهان مرا باز نکن.
عدم رازداری	دهان	in-ə dəhan ləqqə. دهانش لق است.

دردسر	دندان	dəndon-ə ləqq-ə va kəšen. دندان لق را باید کشید.
طمع	دندان	dəndon tiz bugudey xu pe:r-ə māl-ə rə. دندان تیز کرده برای مال پدرش.
مسؤولیت‌گریزی	گردن سر	xu kār-ə mi gərdən dərgent. کار خودش را به گردن من انداخت. həma mi sər towada. همه را سر من انداخت.
بی‌توجهی	گوش	ti guš xuli nədarə? گوشَت سوراخ ندارد؟
بی‌غیرت بودن	گوش	ti guš-ə zərjubə vasi? به گوشَت زردچوبه مالیدی؟
کشتن	شکم	ti šəkəm-ə sufrə kunəm. شکمت را سفره می‌کنم.
حرص زدن برای خوردن	شکم	ādəm-ə šəkəm-ə vanəmujən. شکم آدم را نمی‌جورند.
نکوهش پرخوری	شکم	ti šəkəm buboy anbār. شکمت شده انبار.
غفلت از وضع دیگران	شکم	in-ə šəkəm pur-ə. شکمش پر است. ti šəkəm si:r-ə. شکمت سیر است.
عصبانیت	ابرو	towor in-ə abro: nəbinə. تبر ابرویش را نمی‌برد. xu abru tuškə bəzə. ابرویش را گره زده.
انگشت‌نما بودن	پیشانی	məgər mi pišoni dāq darə? مگر پیشانی من داغ دارد؟
دیوانه بودن	دماغ	in-ə dumāq məntə darə. دماغش عیب دارد.

چنان‌که جدول فوق نشان می‌دهد نام‌اندام «دل» همان‌گونه که در خلق مفهوم‌سازی‌های مثبت نقش بیشتری نسبت به دیگر نام‌اندام‌ها دارد، در تولید مفهوم‌سازی‌های منفی نیز در جایگاه نخست قرار دارد. نام‌اندام‌های «دست»، «چشم» و «سر» پس از «دل» در جایگاه بعدی و سپس دیگر نام‌اندام‌ها با بسامد کمتری قرار دارند. برخی نام‌اندام‌ها همانند «چشم»، «دهان» و «زبان» مفهوم‌سازی‌های منفی‌شان از مفهوم‌سازی‌های مثبت بیشتر است و برخی مانند «دماغ» و «ابرو» تنها مفهوم‌سازی‌های منفی دارند. به‌طورکلی مفهوم‌سازی‌های منفی نام‌اندام‌های بررسی‌شده از مفهوم‌سازی‌های مثبت آنها بیشتر است. در خصوص علت این غلبه، بدون مطالعهٔ عمیق قوم‌نگارانه نمی‌توان به‌راحتی نظر داد. اما مقایسهٔ نتایج این پژوهش با برخی

پژوهش‌هایی که در خصوص زبان‌های دیگر انجام شده‌است، نشان داده که این تمایل به طرحواره‌های منفی همگانی نیست و بنابراین باید ارتباطی با دیدگاه‌ها و نگرش‌های فرهنگی اهل زبان داشته باشد. برای مثال سدراشی[1] و همکاران (2000) نام‌اندام «پشت» را در زبان فرانسوی بررسی کرده و نتیجه گرفته‌اند که این نام‌اندام بیشتر تصویرسازی‌های منفی در زبان فرانسوی ارائه می‌دهد. اما در پژوهشی که لی[2] (2015) بر روی دو زبان کره‌ای و چینی در مقایسه با انگلیسی انجام داده، این نتیجه حاصل شده که نسبت مفهوم‌سازی‌های مثبت و منفی در زبان‌های کره‌ای و چینی یکسان است، درحالی‌که در زبان انگلیسی هشتاد درصد مفهوم سازی‌ها مثبت است. حوزهٔ تحقیق واینیک[3] (2011) بر روی زبان استونیایی به نام‌اندام‌هایی که برای توصیف احساسات به‌کار می‌روند محدود شده‌است، ولی در همین حوزهٔ محدودتر نتیجهٔ مقالهٔ او نشان می‌دهد که بیشتر نام‌اندام‌ها در این زبان برای هر دو نوع احساس مثبت و منفی به کار می‌روند، اما فراوانی مفهوم‌سازی‌های احساسی منفی بیشتر است.

مفهوم‌سازی‌های هر نام‌اندام در گیلکی این‌گونه است: «دل»: دلتنگی، دشمنی، حسرت، ترس، قطع وابستگی عاطفی، بی‌طاقتی، اضطراب، رنجش، عدم رضایت، بی‌حوصله شدن، دوست نداشتن، عدم بخشش، غم و ناراحتی؛ «دست»: احتیاج، عدم اختیار، ناتوانی، فرصت‌طلبی، تمسخر، تردید، دزد بودن، نپذیرفتن، اتحاد در امور ناخوشایند، ترک کردن، فقر و ناتوانی؛ «چشم»: ناامیدی، حسد، چشم‌زخم، وقاحت، ظاهربینی، نگاه بد داشتن، ترس، نمک‌نشناسی و بی‌اعتبار شدن؛ «سر»: تکبر، خود را به بی‌خبری زدن، شکست، کلاه سر کسی گذاشتن، مسؤولیت‌گریزی؛ «پا»: ناتوانی، مداخله کردن، مرتکب خطا شدن، متناسب نبودن مقام شخص با احوال وی، انصراف از تصمیم؛ «شکم»: فقر، کشتن، حرص زدن، نکوهش پرخوری، غفلت از وضع دیگران؛ «دماغ»: ناراحتی، تکبر، دیوانه بودن؛ «دهان»: پرحرفی، سکوت، افشاگری، عدم رازداری؛ «زبان»: ناتوانی، پرحرفی، دیگرآزاری؛ «دندان»: طمع، دردسر؛ «گوش»: بی‌توجهی، بی‌غیرتی؛ «چانه/ فک»: پرحرفی؛«جگر»: غم؛ «پشت»: غم؛ «گردن»: مسؤولیت‌گریزی؛ «پیشانی»: انگشت‌نما بودن؛ «ابرو»: عصبانیت.

برخی از ویژگی‌ها نیز به‌خودی خود مثبت یا منفی نیستند، اما با توجه به موقعیت یا هم‌بافت مثبت یا منفی ارزیابی می‌شوند. همانند «شهود» که با نام‌اندام «دل» مفهوم‌سازی می‌شود:

1. Sedraschi
2. Lee
3. Vainik

7. mi dil guvāhi-yə bad dey.
دلم گواهی بد می‌دهد.

در این مثال که هم‌نشینی «دل» و «گواهی بد» را داریم، شهود، منفی تلقی می‌شود. چنین گزاره‌ای در بافتی تولید می‌شود که فرد در حالت انتظار برای وقوع اتفاق یا رسیدن خبری است و تصورش این است که «اتفاق یا خبر بد در راه است»؛ بنابراین شهود مرتبط با «دل» در این نمونه منفی است.

8. mi dil dəkətey imšow ayi.
به دلم افتاده امشب می‌آیی.

در این نمونه که هم‌نشینی «به‌دل‌افتادن» و «آمدن» را داریم، ازآنجاکه «آمدن» رویداد مورد انتظار است، بنابراین با شهود مثبت مواجه‌ایم. نزدیک به همین معنا در مورد «سر» نیز مشاهده می‌شود:

9. mi sər dəkətey kə in-ə həmra bušom.
به سرم افتاده که با او بروم.

همچنین برخی نام‌اندام‌ها در ساخت دوگانه‌های مثبت و منفی نقش دارند. برای مثال «دل» همان‌گونه که در خلق مفهوم‌سازی عشق و محبت شدید نقش دارد، در مفهوم‌سازی دوست نداشتن نیز نقش‌آفرین است و یا مفاهیم امید و ناامیدی را بازنمایی می‌کند. نام‌اندام «دست» از سویی در مفهوم‌سازی سخاوت نقش‌آفرینی می‌کند و از سوی دیگر در مفهوم‌سازی خساست. «زبان» می‌تواند نمایندهٔ نرم‌خویی و ایجاد احساس مثبت در مخاطبان باشد و هم اسباب آزار و رنجش دیگران را فراهم کند.

افزون‌براین برخی مفهوم‌سازی‌ها به‌واسطهٔ دخالت دو نام‌اندام حاصل می‌شوند. برای مثال فروتنی با کمک دو نام‌اندام «سر» و «پا» به شکل «نهادن سر زیر پا» در گیلکی بازنمایی می‌شود:

10. ti sər-ə bəni ti pā ji:r.
سرت را بگذار زیر پایت.

در نمونهٔ زیر حفظ «سر» (محافظت از خود) با نگه‌داشتن «زبان» مفهوم‌سازی می‌شود:

11. agər xa:y ti sər nušon ti zubon-ə bədar.
اگر می‌خواهی سرت نرود، زبانت را نگهدار.

«پشت‌گرم بودن به کسی یا جایی» با همراهی دو نام‌اندام «سر» و «بازو» این‌گونه مفهوم‌سازی می‌شود:

12. ama nudonim ti sər ki bāl-ə sər na:y.
ما نمی‌دانیم سرت روی بازوی چه کسی هست.

نمونهٔ زیر انجام وظیفهٔ هر عضوی توسط خود آن عضو را به تصویر می‌کشد:

13. kār-ə dil-ə dəs nukunə.
کار دل را دست نمی‌کند.

۶- نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف بررسی طرحواره‌های شناختی و مفهوم‌سازی‌های استعاری مثبت و منفی هفده نام‌اندام گیلکی به انجام رسید. یافته‌های این پژوهش نشان دادند که نام‌اندام‌های گیلکی طرحواره‌های متنوعی را فعال می‌کنند و مفهوم‌سازی‌های استعاری فراوانی دارند. در بحث طرحواره‌های شناختی، طرحوارهٔ شیء که زیرمجموعهٔ کلان‌طرحوارهٔ موجودیت است، در تمام نام‌اندام‌ها پربسامدترین طرحواره بود؛ این امر چنان‌که شودک (2018) و سانتیبانز (2002) معتقدند به دلیل پایه‌ای بودن و استقلال این طرحواره است، یا به دلیل وابسته بودن آن به دیگر طرحواره‌ها به طریقی که بخشی از دیگر طرحواره‌هاست و درک طرحواره‌ها بدون درک شیء و ویژگی‌های شیء ممکن نیست. بنابراین حضور پررنگ این طرحواره در داده‌های این پژوهش قابل توجیه است.

دربارهٔ طرحوارهٔ پربسامد دیگر یعنی حرکت باید گفت به‌نظر می‌رسد که گیلک‌زبان‌ها بسیاری از مفاهیم انتزاعی را نه به‌صورت ایستا که به‌صورت فرایندهای در حال تغییر درک می‌کنند؛ برای مثال «شکست» نه یک وضعیت بلکه رویدادی حرکتی است (برخورد سر به سنگ) و «ترسیدن» نه یک حالت احساسی بلکه یک جابه‌جایی است (رفتن دل). طبق یافته‌های این پژوهش پنج نام‌اندام «دل»، «سر»، «دست»، «پا»، «گردن» در گیلکی در این امر یعنی ساختن رویداد برای درک مفاهیم انتزاعی فعال هستند.

طرحوارهٔ ظرف که زیرمجموعهٔ کلان‌طرحوارهٔ حجمی است، از دیگر طرحواره‌های پربسامد است. پینا (1999) براساس بررسی یک پیکرهٔ احساسات مدعی شد که سه طرحوارهٔ ظرف، مسیر و جزء-کل بنیادی‌ترین طرحواره‌های شناختی هستند. از نظر وی این سه طرحواره برای فعال‌سازی منظم دیگر طرحواره‌های تصویری غیرپایه نقش راهبردی دارند. صرف‌نظر از موارد فوق که بر اهمیت طرحوارهٔ ظرف تأکید دارند، این‌که بسیاری از مفاهیم مهم انسانی مانند عواطف (Sharifian, 2008)، ازدواج (Ogal, Khasandi-Telewa, Mahero, 2024)، مفهوم مردانگی

(Ntabo, Onyango, Ndiritu, 2021)، مفاهیم عرفانی (محمدی آسیابادی و همکاران، ۱۳۹۱) در زبان‌های مختلف در قالب این طرحواره ارائه می‌شوند، نشان از برجستگی این طرحواره دارد. در گیلکی اندام‌های «شکم»، «چشم»، «گوش»، «دهان» و «جگر» دارای طرحوارهٔ غالب ظرف هستند. درحالی‌که احتمالا اهل زبان انتظار دارند که طرحوارهٔ ظرف برای «دل» نیز پربسامدترین طرحواره باشد، با توجه به تعدد نمونه‌های زبانی این عضو معلوم شد که طرحوارهٔ ظرف در گیلکی درواقع چهارمین طرحوارهٔ پربسامد در مورد این اندام (جدا از طرحوارهٔ شیء) پس از طرحواره‌های حرکت و فضایی است. «دل» به دلیل مفهوم‌سازی عواطف در زبان‌های مختلف شناخته شده‌است (Sharifian, 2017; yu, 2009)، اما احساسات مختلف با طرحواره‌های مختلف ارتباط دارند؛ برای مثال غم و عشق بیشتر با طرحوارهٔ ظرف ارتباط دارند، ترس با طرحوارهٔ حرکت و طرحوارهٔ فضا و اضطراب و نگرانی با هر دو.

طرحوارهٔ نیرو که دیگر طرحوارهٔ غالب در داده‌های این جستار است، در مورد اندام‌های «زبان»، «چانه»، «دندان» و «ابرو» فعال است. جانسون (42 :1987) در مورد طرحوارهٔ نیرو می‌گوید: «ازآنجاکه نیرو همه جا هست، ما آن را بدیهی فرض می‌کنیم و عملکرد آن را نادیده می‌گیریم». پینا (1999) معتقد است حرکت برای طرحوارهٔ مسیر اهمیت دارد و حرکت توسط نوعی نیرو به‌وجود می‌آید. ازآنجاکه طرحوارهٔ نیرو نیز به مسیر وابسته است، پس طرحوارهٔ مسیر و نیرو ارتباط متقابل با یکدیگر دارند. پیشتر گفتیم که پینا طرحوارهٔ مسیر را یکی از سه طرحوارهٔ پایه می‌داند، بنابراین تعامل نیرو با مسیر از نظر او اهمیت این طرحواره را نشان می‌دهد. گیلک‌زبان‌ها برای ممانعت از گفتار در مورد نام‌اندام «زبان» و «فک» از زیرطرحوارهٔ انسداد استفاده می‌کنند که در قالب صورت‌های «بستن زبان»، «قفل شدن زبان»، «نگه داشتن زبان» و همچنین «بستن یا بازنکردن و شل نکردن فک» در زبان متجلی می‌شود. آنها همچنین احساس عصبانیت را با «ایجاد گره در ابرو» یا «سخت شدن ابرو» به گونه‌ای که با باز کردن یا بریدنش نیاز به نیروی زیادی است، مفهوم‌سازی می‌کنند. «دندان» نیز برای اقناع طمع نیاز به تیز شدن دارد که بتواند خوب ببرد و بدرد و بنابراین باید با نیروی زور کشیده شود. جالب است که در بیشتر مفهوم‌سازی‌های این چهار عضو، آنها بیشتر نقش غیرفعال[1] و پذیرنده دارند و بیشتر نیرو بر آنها وارد می‌شود و تنها در موارد کمی نقش فعال دارند و خود نیرو وارد می کنند.

1. passive

طرحوارهٔ مقیاس در مورد دو نام‌اندام «دماغ» و «پیشانی» در گیلکی طرحوارهٔ غالب است. گیلک‌زبان‌ها برای مفهوم‌سازی‌های انتزاعی مانند اقبال داشتن و تکبر داشتن از این طرحواره استفاده می‌کنند. درواقع کمیت فیزیکی این دو عضو (برای مثال بزرگی دماغ و بلندی پیشانی) برای درک صفات انسانی انتزاعی به‌کار گرفته شده‌است. جالب آن‌که هر دو عضو، اعضای بیرونی هستند و در مرئی‌ترین قسمت صورت قرار دارند و به‌راحتی قابل سنجش دیداری هستند.

طرحوارهٔ فضا آخرین طرحواره از نظر بسامد است. طرحواره فضا از این نظر حائز اهمیت است که طرحواره‌های دیگری مانند مسیر و حرکت مستقیما از تجربه فضایی ما سرچشمه می‌گیرند و بدین جهت به آن وابسته‌اند. همچنین بسیاری از استعاره‌های بنیادین (برای مثال در حوزهٔ احساسات) در زبان‌ها مبتنی‌بر طرحواره فضا هستند. این طرحواره برای گیلک‌زبان‌ها به‌ویژه در مورد نام‌اندام پشت به شدت فعال است و نشان می‌دهد «پشت» یکی از مبانی تحلیل فضایی برای گیلک‌زبان‌هاست.

در نهایت بررسی نقش نام‌اندام‌های گویش گیلکی در ساخت طرحواره‌های مختلف نشان از اهمیت نام‌اندام‌ها در مفهوم‌سازی دارد؛ درعین‌حال که بازنمایی‌های زبانی، به‌ویژه تابع فرهنگ جوامع مختلف هستند، بنابراین نمی‌توان نقش فرهنگ را در مفهوم‌سازی و بازنمایی‌های زبانی نادیده گرفت.

پی‌نوشت

۱. نویسندگان واقف‌اند که شماری از داده‌ها، به‌ویژه اصطلاحات به‌کاررفته در این جستار با فارسی مشترک است. ازآنجاکه این داده‌های زبانی، صرف‌نظر از این‌که از زبان فارسی وارد گیلکی شده باشند یا بالعکس، امروزه بخش قابل‌توجهی از پیکرهٔ زبان گیلکی را تشکیل می‌دهند و با گفتار روزمرهٔ گویشوران درآمیخته‌اند به‌گونه‌ای که جداسازی و حذف آن‌ها از زبان امکان‌پذیر نیست، در این پژوهش بررسی شدند.

منابع

اجدادی مژگان، رضوی محمدرضا. بررسی قالب‌های معنایی اندام‌واژه‌های بیرونی در زبان فارسی، *زبان‌پژوهی*، ۱۳۹۸: ۱۰(۲۹):۲۷- ۴۴. https://doi.org/10.22051/jlr.2016.9500.1109

ایمانی آوا، رفیعی عادل، عموزاده مهدیرجی محمد. تحلیلی ساخت‌محور از ترکیبات نام‌اندام «دل» در زبان فارسی، *پژوهش‌های زبانی*، ۱۳۹۸: ۹(۲): ۲۳-۴۳. https://doi.org/10.22059/jolr.2018.69527

پایندهٔ لنگرودی محمود. *فرهنگ مثل‌ها و اصطلاحات گیل و دیلم*، تهران: سروش، ۱۳۷۴.

حسابی اکبر. مقوله‌های شعاعی اندام‌های حوزهٔ «سر»: بررسی‌ای شناختی، *زبان‌پژوهی*، ۱۳۹۶؛ ۹(۲۴): ۸۷-۱۰۹. https://doi.org/10.22051/jlr.2017.6992.1011

حسین‌نیا کجیدی محمد. *فرهنگ و گویش گیلکی شرق گیلان*، رشت: بلور، ۱۳۹۴.

ذوالفقاری حسن. هویت ایرانی و دینی در ضرب‌المثل‌های فارسی، *فصل‌نامهٔ مطالعات ملی*، ۱۳۸۶: ۲(۸): ۲۷-۵۳.

ذوالفقاری حسن. *فرهنگ بزرگ ضرب‌المثل‌های فارسی*، تهران: علم، ۱۳۹۲.

رضایی والی، ثامنیان طاهره. نام‌اندام‌ها و بیان احساسات در زبان فارسی: نگاهی رده‌شناختی، *زبان‌شناسی و گویش‌های خراسان*، ۱۴۰۲: ۱۵(۳): ۱-۲۷. https://doi.org/10.22067/jlkd.2023.84080.1191

رنجبر فاطمه. بررسی مفاهیم استعاری نام‌اندام‌ها در امثال‌الحکم دهخدا، *مجموعه مقالات پنجمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی*، ۱۴۰۳: ۱-۱۴. https://civilica.com/doc/2090271

روشن بلقیس، یوسفی‌راد فاطمه، شعبانیان فاطمه. مبنای طرحواره‌ای استعاره‌های موجود در ضرب‌المثل‌های شرق گیلان، *زبان‌شناخت*، ۱۳۹۲: ۸(۴): ۷۵-۹۴.

شعبانی منصور، صراحی محمدامین. بازنمایی زنان در ضرب‌المثل‌های گیلکی (گونه اشکورات)، *فرهنگ و ادبیات عامه*، ۱۳۹۵: ۱۱(۴): ۵۷-۷۸.

فخرایی ابراهیم. *ضرب‌المثل‌ها و اصطلاحات گیلکی*، رشت: فرهنگ ایلیا: ۱۳۹۴.

فیاضی مریم‌سادات. مثل‌های گیلکی حوزهٔ خوراکی‌ها و وابسته‌های آن در قاب طرحواره‌های تصوری، *زبان فارسی و گویش‌های ایرانی*، ۱۴۰۰: ۲(۶): ۲۶۵-۲۸۷. https://doi.org/10.22124/plid.2022.21640.1592

محمدی آسیابادی علی، صادقی اسماعیل، طاهری معصومه. طرحوارهٔ حجمی و کاربرد آن در بیان تجارب عرفانی، *پژوهش‌های ادب عرفانی*، ۱۳۹۱: ۲۲(۶): ۱۴۱-۱۶۲.

ملکی ساسان، راسخ مهند محمد. تغییرپذیری در اصطلاحات دارای نام‌اندام «سر» در زبان فارسی. *زبان فارسی و گویش‌های ایرانی*، ۱۳۹۸: ۴(۱):۷-۳۵. https://doi.org/10.22124/plid.2019.12680.1349

مظفری محمدولی. *اصطلاحات و ضرب‌المثل‌ها (شرق گیلان)*، رشت: فرهنگ ایلیا؛ ۱۳۹۳.

مهرابی معصومه، آرمان ذاکر. تغییرات معنایی و مفهوم‌سازی‌های فرهنگی نام‌اندام «دست» در جزء اول اسامی مرکب زبان فارسی در قالب زبان‌شناسی شناختی. *جستارهای زبانی*، ۱۳۹۵: ۷(۵): ۲۵۳-۲۲۵.

نظری مقدم محمدجواد. بازنمایی دین در ضرب‌المثل‌های گیلکی، *فرهنگ و ادبیات عامه*، ۱۴۰۳: ۵۵(۱۲): ۱۵۷-۱۹۴. https://doi.org/10.48311/cfl.12.55.6

یاحقی مهرو، منصوری نیلوفر. بررسی معنایی افعال مرکب اندام‌بنیاد زبان گیلکی (رویکرد شناختی)، *مطالعات نقد زبانی و ادبی*، ۱۴۰۲؛ ۷(۲۶): ۶۶-۸۷.

Beate H. Image schemas in cognitive linguistics: introduction. In: Beate H, editor. From perception to meaning: image schemas in cognitive linguistics. Berlin, New York: De Gruyter Mouton; 2005. p. 1-14. https://www.degruyterbrill.com/document/doi/10.1515/9783110197532.0.1/html?srsltid=AU7gw4VWcb6b5RU6SDksiDhERO5KxF40xgWYmUlIGI8k0qMHMvDPcr_P

Cedraschi C., Bove D., Perrin E., Vischer, T.L. The presentation of the back in idiomatic expressions- do idioms value the body? Joint Bone Spine, 2000, 67(4): 319-325.
https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/10963081/

Cienki A. Some properties and groupings of image schemas. In: Verspoor M, Lee KD, Sweetser E, editors. Lexical and syntactical constructions and the construction of meaning. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company; 1997. p. 3-15.
https://books.google.com/books/about/Lexical_and_Syntactical_Constructions_an.html?hl=ms&id=6m8EzgEACAAJ

Clausner T, Croft W. Domains and image schemas. Cogn Linguist. 1999; 10:1-31. https://www.semanticscholar.org/paper/Domains-and-image-schemas*-Clausner-Croft/bd75a0d14a7b6baa14bc864f1a42c3b1c83148fc

Gibbs RW. Embodiment and cognitive science. Cambridge: Cambridge University Press; 2006.

Evans, V., Green, M. (2006). Cognitive linguistics: An introduction, Edinburgh University Press
https://www.cambridge.org/core/books/embodiment-and-cognitive-science/DCD48CB331B256F32402855AEAAFC46D

Haosheng Y. Cognition and body: a perspective from theoretical psychology. Acta Psychol Sin. 2013; 45(4):481-488.

https://doi.org/10.3724/SP.J.1041.2013.00481

Johnson M. The body in the mind: the bodily basis of meaning, reason and imagination. Chicago: University of Chicago Press; 1987. https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago/B/bo3613865.html

Lakoff G. Women, fire and dangerous things: what categories reveal about the mind. Chicago: University of Chicago Press; 1987. https://www.amazon.com/Women-Fire-Dangerous-Things-Categories/dp/0226468046

Lakoff G, Johnson M. Philosophy in the flesh: the embodied mind and its challenge to Western thought. New York: Basic Books; 1999. https://books.google.com/books/about/Philosophy_In_The_Flesh.html?hl=it&id=XPHaAAAAMAAJ

Lakoff G, Johnson M. Metaphors we live by. Chicago: University of Chicago Press; 1980.

Lee, B. A Comparative Study of Body Parts idioms in Korean, Chinese and English. Wonkwang journal of Humanities, 2015, 16(2): 107-123. https://doi.org/10.54097/jeer.v4i1.9943

Maalej Z. Figurative dimension of ʕayn ‘eye’ in Tunisian Arabic. In: Maalej Z, Yu N, editors. Embodiment via body parts: studies from various languages and cultures. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company; 2011. 213-240. https://benjamins.com/catalog/hcp.31?srsltid=AU7gw4UQmT5AXkq3ybefgfLCyfGZRLe5PqSE3zkIWreZ8uz5k6Ar3uXT

Maalej Z, Yu N. Introduction: embodiment via body parts. In: Maalej Z, Yu N, editors. Embodiment via body parts: studies from various languages and cultures. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company; 2011. 1-20. https://benjamins.com/catalog/hcp.31?srsltid=AU7gw4UeB5fVLjaLS5BtrPb9BCNo1DU8d2rk_fjP0ZOWYcSf2a8OGaXi

Majid A. Words for parts of the body. In: Malt B, Wolf P, editors. Words and the mind: how words capture human experience. 2010. 58-71.

Ntabo V, Onyango J, Ndiritu N. Significance of the CONTAINER image schema in the conceptualization of selected Ekegusii male metaphors. Int J Engl Lang Transl Stud. 2021; 9(4):47-55. https://karuspace.karu.ac.ke/handle/20.500.12092/3539

Ogal G, Khasandi-Telewa V, Mahero E. Marriage is containment: an image schematic analysis of analogies of marriage in Dholuo. Egerton J. 2024; 8:77-91. https://eujournal.egerton.ac.ke/index.php/ejh/article/view/

Oxford Advanced Learner’s Dictionary. Oxford: Oxford University Press; 2005.

Pena S. Subsidiarity relationships between image-schemas: an approach to the force schema. J Engl Stud. 1999;1: 187-207. https://publicaciones.unirioja.es/ojs/index.php/jes/article/view/49

Quinn N. The cultural basis of metaphor. In: Fernandez J, editor. Beyond metaphor: the theory of the tropes in anthropology. Stanford: Stanford University Press; 1991. p. 56-93.

Santibanez F. The object image schema and other dependent schemas. Atlantis. 2002; 56(2):183-201. https://www.jstor.org/stable/41055078

Sharifian F. Conceptualizations of del 'heart-stomach' in Persian. In: Sharifian F, Dirven R, Yu N, Niemeier S, editors. Conceptualizations of internal body organs across cultures and languages. New York, Berlin: Mouton de Gruyter; 2008. p. 247-267. https://www.degruyterbrill.com/document/doi/10.1515/9783110199109.4.247/html?srsltid=AU7gw4WI-TlRmon1VBzYQDsLnmfT7Uc7ecxQoRl-J4welr6BAqiHk-Ve

Sharifian F. Conceptualizations of Cheshm 'eye' in Persian. In: Maalej Z, Yu N, editors. Embodiment via body parts: studies from various languages and cultures. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company; 2011. p. 197-212. https://benjamins.com/catalog/hcp.31.14sha?srsltid=AU7gw4XXBy8mHBQdrb5nvm-8zeFsKLsypw9_UlNAZUqx6r442156XkIh

Sharifian F. Cultural linguistics. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company; 2017. https://books.google.com/books/about/Cultural_Linguistics.html?hl=es&id=UX05DwAAQBAJ

Sinha C, Yensen De Lopez K. Language, culture and the embodiment of spatial cognition. Berlin: Walter de Gruyter; 2000.

Szwedek A. The object image schema. In: Zywiczynski P, Sibierska M, Skrzypczak W, editors. Beyond diversity: the past and future of English studies. Frankfurt: Peter Lang; 2018. p. 57-89. https://www.academia.edu/36861574/The_object_image_schema_pdf

Vainik, E. Dynamic body parts in Estonian figurative descriptions of emotion, In: Yu, N, Maalej, Z. (eds.). Embodiment via Body parts: Studies from Various languages and cultures, 2011. P41-70. https://benjamins.com/catalog/ijolc.4.1.05vai?srsltid=AU7gw4X52LOYnzpQifJyBxcnY-ak68BIqchj4CX1DzHXiDFYf3xIZfEA

Yu N. From body to meaning in culture: papers on cognitive semantic studies of Chinese. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company; 2009. https://benjamins.com/catalog/z.149?srsltid=AU7gw4Wr_b5qbZhPfIQJYhTvzpLl8aS1_GypN8olS91507jEQHR72_Ap

Yu N. Speech organs and linguistic activity/function in Chinese. In: Maalej Z, Yu N, editors. Embodiment via body parts: studies from various languages and cultures. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company; 2011. p. 117-148.

https://benjamins.com/catalog/hcp.31.10yu?srsltid=AU7gw4Xzs8EgiBLZCvICfBkllJXNBumptGqcYwGa2vBTBYi2MB-mYDh6

Zahedi K. Body parts in language: a cognitive semiosis of human mind. Procedia Soc Behav Sci. 2012; 32:334-338. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.01.049

Ziemke T, Frank RM. Introduction: the body eclectic. In: Ziemke T, Zlatev J, Frank RM, editors. Body, language and mind. Vol. 1. Berlin: De Gruyter Mouton; 2008. p. 1-13. https://www.degruyterbrill.com/document/doi/10.1515/9783110207507.0.1/html?srsltid=AU7gw4URSdJzvf-3mwGYQXnI-Np_Fl_uFOoV--8hUHZ9etTzwbFfzcEr

روش استناد به این مقاله:

شریفی شهلا، صبوری نرجس‌بانو. بررسی طرحواره‌های شناختی و فرهنگی نام‌اندام‌ها در اصطلاحات و ضرب‌المثل‌های گیلکی، *زبان فارسی و گویش‌های ایرانی*، ۱۴۰۵؛ ۱(۲۱): ۲۱۷-۲۴۹. DOI:10.22124/plid.2026.34710.1774

Copyright:

Copyright for this article is retained by the author(s), with first publication rights granted to *Zaban Farsi va Guyeshhay Irani (Persian Language and Iranian Dialects)*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (https://creativecommons.org/licenses/by-/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the original work is properly cited.